

เสน่ห์คลองรังสิต

มหาวิทยาลัยราชภัฏกรุงเทพ

หนังสืออ่านเพิ่มเติมตามความต้องการของท้องถิ่น
ระดับมัธยมศึกษา

เสน่ห์คลองรังสิต

กรมวิชาการ

กระทรวงศึกษาธิการ

เสน่ห์คลองรังสิต

ศูนย์พัฒนาหนังสือ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๔๕

จำนวน ๑๕,๐๐๐ เล่ม

สงวนลิขสิทธิ์ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

ISBN 974-269-1576

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว

๒๒๔๙ ถนนลาดพร้าว วังทองหลาง

กทม. ๑๐๓๑๐

๖๒๗.๑๓ บรรณารักษ์ศักดิ์ สัจจาเจริญชัย

บ-ส เสน่ห์คลองรังสิต/บรรณารักษ์ศักดิ์ สัจจาเจริญชัย และพงษ์ศักดิ์
วัฒนจรรยาโรจน์.--กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๔๕.

๘๒ หน้า. ภาพประกอบ ; ๒๑ ซม.

ISBN 974-269-1576

๑. คลองรังสิต. ๒. ชื่อเรื่อง.

คำนำ

เสน่ห์คลองรังสิตเป็นหนังสือที่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนปทุมวิไล จังหวัดปทุมธานี จัดทำขึ้นเพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอน กลุ่มวิชาสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา การจัดทำหนังสือเล่มนี้ กรมวิชาการ ได้ประสานงานกับกรมสามัญศึกษาคัดเลือกผู้แทนนักเรียนแต่ละจังหวัด จังหวัดละ ๒ คน โดยการพิจารณาผลงานของนักเรียนทั้งด้านการเขียนและการจัดทำภาพประกอบ จากนั้นกรมวิชาการได้จัดประชุมปฏิบัติการอบรมให้ความรู้แก่นักเรียน ครูผู้ควบคุม ๑ คน โดยให้ความรู้แก่นักเรียนตามแนวพระราชดำริของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ที่จะส่งเสริมให้เยาวชนได้เรียนรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นของตน ด้วยวิธีการสืบค้น รวบรวมข้อมูลอย่างเป็นระบบ และนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบัน หลังจากนั้นได้มอบหมายให้นักเรียนแต่ละจังหวัดไปจัดทำต้นฉบับ โดยมีคณะครูควบคุมดูแล

เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้ เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของจังหวัดปทุมธานี ภูมิปัญญาของคนไทยในการขุดคลองรังสิตเพื่อประโยชน์ในด้านการเกษตร การดำรงชีวิตและพัฒนาประเทศ ตลอดจนปลูกฝังให้ทุกคนรักและหวงแหนคลองรังสิตที่ขณะนี้กำลังประสบปัญหาน้ำเน่าเสีย

กรมวิชาการขอขอบคุณคณะบรรณาธิการ ซึ่งประกอบไปด้วยครูอาจารย์ ศึกษานิเทศก์ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการจัดทำหนังสือ และนักวิชาการศึกษาของกรมวิชาการ ที่มีส่วนช่วยให้การจัดทำหนังสือเล่มนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น หวังว่าหนังสือเล่มนี้จะอำนวยประโยชน์แก่นักเรียนและผู้อ่านตามสมควร

(นายประพัฒน์พงศ์ เสนาฤทธิ์)

อธิบดีกรมวิชาการ

๒๕ ตุลาคม ๒๕๔๔

สารบัญ

หน้า

ปทุมธานี อดีตเมืองสามโคก	๑
คลองส่งน้ำของปทุมธานี	๗
คลองธรรมชาติ	๑๑
คลองชลประทาน	๑๓
คลองเปรมประชากร	๑๕
คลองประปา	๑๖
ความเป็นมาของคลองรังสิตประยูรศักดิ์.....	๑๙
การดำเนินการขุดคลองรังสิตประยูรศักดิ์	๒๔
บทบาทกับการดำเนินชีวิตของชาวรังสิต	๒๖
รอบคลองรังสิต	๒๘
สวนส้มเขียวหวาน	๒๙
หมู่บ้านจัดสรร.....	๓๒
สถานที่ราชการ	๓๒
ศูนย์วิจัยข้าวปทุมธานี	๓๓
ศูนย์เพาะชำพันธุ์ไม้.....	๓๔
โรงงานอุตสาหกรรม	๓๕

ปัญหามลพิษทางน้ำที่คลองรังสิต..... ๓๖

 ลักษณะน้ำในคลองรังสิต ๓๖

 น้ำเสียจากการเกษตรกรรม..... ๓๗

 ปริมาณความสกปรกของน้ำเสียจากชุมชน ๓๘

 ปริมาณความสกปรกของน้ำเสียจากสถานประกอบการ.. ๓๘

 ปริมาณความสกปรกของน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม.. ๓๘

อนาคตคลองรังสิต ๔๒

ภาคผนวก ๔๕

บรรณานุกรม ๖๙

ปทุมธานี อดีตเมืองสามโคก

ปทุมธานีเมืองอุดมสมบูรณ์

จังหวัดปทุมธานีเป็นเมืองโบราณที่มีประวัติศาสตร์ความเป็นมาอันยาวนาน เดิมมีชื่อว่า “เมืองสามโคก” ซึ่งได้มีการสันนิษฐานว่าน่าจะมาจากการที่ปทุมธานีมีโคกอยู่ในเมืองสามแห่งที่ตั้งเดิมของเมืองอยู่ที่บริเวณวัดพญาเมือง ปัจจุบันเป็นวัดร้างสืบเนื่องจากการเสียกรุงศรีอยุธยาแก่พม่าครั้งแรก หลังปี พ.ศ. ๒๑๑๒ เมืองสามโคกเดิมจึงกลายเป็นเมืองร้างไป

จนถึงปี พ.ศ. ๒๒๐๓ ได้มีชาวมอญอพยพเข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารของพระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้ไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่สามโคกริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ต่อมาก็ได้มีการอพยพของชาวมอญที่เข้ามาขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารเพิ่มขึ้นอีกในปี พ.ศ. ๒๓๑๗ ซึ่งตรงกับแผ่นดินของพระเจ้าตากสินมหาราช และปี พ.ศ. ๒๓๕๘ ในแผ่นดินของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ชาวมอญที่อพยพมาทั้งสองครั้งนี้ ส่วนหนึ่งไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่สามโคก อีกส่วนหนึ่งไปตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ปากเกร็ด เมืองนนทบุรี และเมืองเขื่อนขันธ์ สมุทรปราการ

บรรดาชาวไทยและชาวไทยรามัญ
กับการดำเนินชีวิตริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา

อาจกล่าวได้ว่าเมืองสามโคกในสมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นแหล่งที่รองรับการอพยพโยกย้ายถิ่นฐานของครอบครัวชาวมอญจากเมืองเมาะตะมะ ซึ่งเข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารพระมหากษัตริย์ไทย โดยในปี พ.ศ. ๒๑๗๕ ก็ปรากฏหลักฐานว่าเมืองสามโคกเป็นที่ตั้งของชุมชนชาวมอญแล้ว ซึ่งตรงกับสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

สภาพผืนดินที่ยังคงอุดมสมบูรณ์ของทุ่งรังสิต

เรื่องของการเปลี่ยนชื่อจากสามโคกมาเป็นปทุมธานีนั้น สืบเนื่องจากการที่พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยได้เสด็จประพาสเมืองสามโคก มีชาวเมืองสามโคกจำนวนมากนำดอกบัวมาถวายอย่างเนืองแน่น อีกทั้งพระองค์ยังทอดพระเนตร

เห็นว่าทั่วท้องน้ำเจ้าพระยาในเขตเมืองสามโคกเต็มไปด้วยบัวชูดอก
สะพรั่ง พระองค์จึงพระราชทานเมืองใหม่ว่า “ประทุมธานี”

ปทุมธานี อดีตเมืองสามโคก

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการ
สร้างศาลากลางจังหวัดขึ้น ราวปี พ.ศ. ๒๔๖๑ พระองค์ได้เสด็จ
ไปทรงเปิดศาลากลางจังหวัด ทั้งยังได้ทรงเปลี่ยนการสะกดคำจาก
“ประทุมธานี” เป็น “ปทุมธานี” อีกด้วย ซึ่งนับแต่นั้นเป็นต้นมา
ชื่อเมืองสามโคกและประทุมธานีก็ได้กลายเป็นอดีตไป

ส่วนหนึ่งของเมืองธัญบุรีริมคลองรังสิต

เดิมจังหวัดปทุมธานีมี ๓ อำเภอ คือ อำเภอบางกะดี (อำเภอเมืองปทุมธานี) อำเภอสามโคก อำเภอลาดหลุมแก้ว ครั้นต่อมาทางราชการได้ยุบเมืองธัญบุรี แล้วรวมเอาอำเภอธัญบุรี อำเภอคลองหลวง อำเภอหนองเสือ อำเภอลำลูกกา เข้าร่วมกับ จังหวัดปทุมธานี เป็น ๗ อำเภอ

แต่ก่อนเมืองธัญบุรีเป็นทุ่งหลวงรังสิต เมื่อมีการจัดระบบชลประทานชุดคลองรังสิตดีแล้ว ประชาชนในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาพากันอพยพย้ายไปตั้งบ้านเรือนทำมาหากินกันมากขึ้น เมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าราษฎรมาตั้งบ้านเรือนประกอบอาชีพทำนากันมากขึ้นในเขตทุ่งหลวงรังสิต จึงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งศาลาว่าการเมืองที่คลองรังสิตฝั่งเหนือ ตรงคลองซอยที่ ๖ และพระราชทานนามว่า “เมืองธัญบุรี” อันหมายถึงเมืองที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยข้าว เมื่อวันที่ ๑๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๕ เมื่อ

ตั้งมานานถึง ๓๑ ปีจึงได้ยุบไปขึ้นกับจังหวัดปทุมธานี ในรัชสมัย พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ตรงกับปี พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยให้มีฐานะเป็นอำเภอชั้นเอก

จังหวัดปทุมธานีเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมถึงทุกปี กระแสน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาจะไหลผ่านเอาตะกอนดินอันอุดมสมบูรณ์มาทับถมไว้ในผืนนา ชาวปทุมธานีจึงมีผืนดินทำกินอันอุดมสมบูรณ์เหมาะกับการทำนา น้ำท่าก็บริบูรณ์ ทุกคนล้วนมีความสุขในชีวิตอันเรียบง่ายบนสองฟากฝั่งริมแม่น้ำเจ้าพระยามาช้านานแล้ว ผู้คนส่วนใหญ่ทำนา ทำสวน ทำตาลโตนด ทำงานในโรงงาน อุตสาหกรรมและหาปลาเป็นอาชีพ

ร้านขายกล้วยเดี่ยวเรือริมคลองรังสิตมีอยู่มากมาย แต่ละร้านขายดี เป็นหน้าเทท่าเพราะกล้วยเดี่ยวเรือมีชื่อเสียง ขวนให้ลืมหูลงรสชาติแสนอร่อย

คลองส่งน้ำของปทุมธานี

นาทุ่งรังสิต

การทำนา น้ำเป็นปัจจัยสำคัญ เพราะข้าวต้องการน้ำ ตั้งแต่การเริ่มต้นไถ หว่าน ดำ เมื่อข้าวโตขึ้นยังต้องการน้ำหล่อเลี้ยง ลำต้นจนข้าวออกรวง ในแผ่นดินไทยถึงแม้จะมีดินฟ้าอากาศ เหมาะสมกับการทำนา แต่แท้จริงแล้วการจะมุ่งหวังรรับน้ำตาม ธรรมชาติเพียงอย่างเดียว ย่อมไม่อาจทำนาได้ผลดีสม่ำเสมอได้ ฉะนั้นการจัดหาน้ำและการพัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเพาะปลูกจึง เป็นเรื่องจำเป็น

สวนมันสำปะหลังที่ทุ่งรังสิต

ที่ราบลุ่มภาคกลางเป็นแหล่งใหญ่ที่เพาะปลูกข้าว จึงมีการขุดคลองเพื่อนำน้ำจากแม่น้ำมาใช้ โดยชาวนาจะขุดคลองเล็กๆ ทดน้ำเข้ามาใช้ในเขตนาได้เอง ซึ่งแสดงให้เห็นว่าเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์อยู่แล้ว ส่วนคลองที่รัฐบาลขุดขึ้นในสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น มักจะมุ่งใช้ประโยชน์ในด้านการคมนาคม เอื้อประโยชน์ทางการค้าทั้งภายในและต่างประเทศ การขนส่ง กองทหาร และการเรียกเก็บเงินภาษีอากรได้สะดวกรวดเร็ว การขุดคลองขนาดใหญ่เพื่อการปลูกข้าวโดยตรงได้ทำขึ้น เมื่อเศรษฐกิจมีการขยายตัวในสมัยรัชกาลที่ ๔ ถึงรัชกาลที่ ๕

อย่างไรก็ตาม คลองที่ขุดขึ้นนั้นยังไม่ค่อยให้ผลดีนักต่อการส่งเสริมการเพาะปลูก เนื่องจากคลองที่ขุดไม่สามารถควบคุมการกักเก็บน้ำ ส่งน้ำ และระบายน้ำ ได้ตามเวลาที่ต้องการ มีลักษณะเป็นคลองที่เรียกว่า “คลองรับน้ำนอง (Inundation Canal)” คือจะรับน้ำได้เมื่อน้ำในแม่น้ำมีระดับสูง เมื่อน้ำในแม่น้ำน้อยคลองก็จะมีน้ำ ประโยชน์ที่ได้รับจากคลองจึงน้อยมาก นอกจากนี้ยังมีปัญหาคลองตื้นเขินเร็วภายใน ๒-๓ ปีหลังจากการขุด ซึ่งไม่อาจทำให้ใช้ประโยชน์ได้เลย เมื่อเป็นเช่นนี้ชาวนาจึงอพยพไปหาที่ทำกินใหม่ ทำให้การทำนาไม่ได้รับการพัฒนา

ปัญหาของคลองไม่ให้ประโยชน์ทางด้านการชลประทาน ขณะที่ประเทศกำลังมีการขยายตัวในการปลูกข้าว โดยเฉพาะในบริเวณที่ราบภาคกลางได้เป็นที่ตระหนักทั้งโดยรัฐบาลและเอกชน และอาจกล่าวได้ว่าเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งที่ทำให้รัฐบาลตัดสินใจให้บริษัทขุดคลองแลคูนาสยามดำเนินการตามโครงการรังสิต ทั้งนี้ก็ด้วยความหวังที่ว่าปัญหาดังกล่าวจะได้รับการแก้ไขให้ดีขึ้น

นับตั้งแต่รัฐบาลทำหนังสือสัญญาอย่างใหม่กับประเทศฝรั่ง เริ่มแต่ พ.ศ. ๒๓๙๗ เป็นต้นมาก็มีเรือกำปั่นของฝรั่งเข้ามาค้าขายในกรุงเทพฯ มากขึ้น ตอนแรกเริ่มเคยมีเรือกำปั่นเข้ามาปีละราว ๑๐ ลำ แต่พอมาถึงสมัยรัชกาลที่ ๔ กลายเป็นปีละ ๒๐๐ ลำขึ้นไป เรือกำปั่นที่เข้ามาแทบทุกลำต้องการซื้อข้าวสารทำให้ข้าวสารเป็นสินค้าออกสำคัญที่สุดของเมืองไทย เมื่อมีคนส่ง

คลองบ้านพร้าว

คลองบางเตย

ข่าวสารมากก็เป็นโอกาสให้คนไทยทำนากันมากขึ้นกว่าแต่ก่อน
รัฐบาลจึงเห็นควรที่จะขุดคลองเพื่อส่งเสริมการทำนาให้ได้ผลดี
ยิ่งขึ้น

เมืองปทุมธานีมีแม่น้ำเจ้าพระยาไหลผ่านใจกลางเมือง
ในเขตอำเภอเมืองและอำเภอสามโคก น้ำที่ใช้ในการเกษตรจึงได้
มาจากคลองธรรมชาติและคลองชลประทาน ซึ่งมีอยู่บ้างในสมัย
ก่อนรัชกาลที่ ๕ และได้มีการขุดเพิ่มเติมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๕
เป็นต้นมา

คลองธรรมชาติ

ที่สำคัญอยู่ในฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งจำแนก
ตามเขตอำเภอดังนี้

๑. อำเภอเมือง ได้แก่ คลองบางโพธิ์ใต้ คลองบางหลวง
คลองบางปรอก คลองเชียงราก คลองเมือง

๒. อำเภอสามโคก ได้แก่ คลองบางโพธิ์เหนือ คลอง
บางเตย คลองควาย คลองสระ คลองเชียงราก

๓. อำเภอลาดหลุมแก้ว ได้แก่ คลองบางหลวง คลอง
ลาดหลุมแก้ว คลองบางสระแก้ว คลองระแหง

คลองควาย

คลองรังสิตประยูรศักดิ์

คลองพระอุดม

คลองชลประทาน

กรมชลประทานได้แบ่งเขตจัดสรรน้ำเพื่อช่วยเหลือการเกษตรของพื้นที่จังหวัดปทุมธานี ให้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาขนาดใหญ่ ๓ โครงการ คือ โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษารังสิตเหนือ โครงการส่งน้ำและบำรุงรักษารังสิตใต้ และโครงการส่งน้ำและบำรุงรักษาพระยาบรรลือ โครงการทั้ง ๓ นี้ มีพื้นที่รับน้ำชลประทานรวม ๖๘๘,๔๘๕ ไร่ คิดเป็นร้อยละ ๗๒.๐๘ ของพื้นที่จังหวัดปทุมธานี โดยส่งน้ำผ่านคลองรังสิต ประยูรศักดิ์ คลองพระอุดม และคลองซอยอีก ๑๔ แห่ง ครอบคลุมพื้นที่อำเภอธัญบุรี อำเภอกองหลวง อำเภอลำลูกกา และอำเภอหนองเสือ

คลองเปรมประชากร

คลองประปา

คลองเปรมประชากร

รัฐบาลไทยได้ช่วยส่งเสริมชาวนาให้ทำนามากขึ้น ด้วยการขุดคลองสายใหม่ ๆ โดยขุดเองบ้าง ให้คนรวย ๆ ช่วยขุดบ้าง เช่น คลองมหาสวัสดิ์ คลองภาษีเจริญ คลองดำเนินสะดวก คลองบางลี่ เมื่อเกิดคลองใหม่ขึ้นในท้องที่ใดก็จะมีผู้คนเช่าหรือซื้อที่ดินริมคลองเพื่อทำนา การทำนาในรัชกาลที่ ๔ จึงแพร่หลายยิ่งกว่ารัชกาลก่อน ๆ

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเห็นประโยชน์ของการขุดคลองเช่นเดียวกับรัชกาลที่ ๔ ในปี พ.ศ. ๒๔๑๓ พระองค์ได้ทรงพระราชทานทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ในการขุดคลองสายใหม่ โดยมีเจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์เป็นผู้อำนวยการขุด คลองสายนี้ขุดจากคลองโคกไต้วังบางปะอิน แขวงเมืองกรุงเก่า ผ่านจังหวัดปทุมธานี ลงมาทะลุคลองผดุงกรุงเกษมที่เหนือวัดโสมนัสฯ ใช้กรรมกรจีนเป็นผู้ขุด เริ่มลงมือขุดวันที่ ๒๐ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๓ ทำการขุดไปได้ ๘ เดือนแล้วก็ต้องหยุดชะงัก ต่อมาในวันที่ ๑๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๑๔ จึงได้ขุดต่อ จนปลายคลองสายนี้มาทะลุคลองผดุงกรุงเกษมในวันที่ ๒ กันยายน พ.ศ. ๒๔๑๔ รัชกาลที่ ๕ ทรงพระราชทานชื่อคลองสายนี้ว่า คลองเปรมประชากร และให้เจ้าพระยาศรีสุริยวงศ์ทำหลักหินปักริมคลองห่างกัน ๑๐๐ เส้น ตลอดคลองส่งยาว ๑,๒๗๑ เส้น ๓ วา (๑๖,๕๐๐ เมตร) หลักหินทุกหลักล้วนมีชื่อคลองกำกับ

รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงประกอบพิธีเปิดคลองเปรมประชากรเป็นทางคมนาคมสาธารณะ เมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๑๕

รวมค่าใช้จ่ายในการขุดคลองทั้งสิ้น ๒,๕๔๔ ชั่ง ๒ ตำลึง นับเป็นคลองสายหนึ่งทำให้การทำนารุงเรืองยิ่งขึ้น

คลองประปา

คลองประปาเป็นคลองขุดเพื่อส่งน้ำดิบไปผลิตน้ำประปา เริ่มจากปากคลองเชียงราก บริเวณข้างวัดสำแล ตำบลบ้านกระแซง อำเภอเมือง จังหวัดปทุมธานี ถึงโรงผลิตน้ำประปาสามเสน มีความยาว ๓๐,๘๐๐ เมตร อัตราการส่งน้ำประมาณ ๔.๒ ล้านลูกบาศก์เมตร/วัน

เหตุที่เลือกบริเวณข้างวัดสำแลเป็นสถานีสูบน้ำดิบเพื่อผลิตน้ำประปา ก็เพราะบริเวณนี้สามารถรับน้ำสะอาดที่ไหลมาจากทางเหนือ ก่อนที่น้ำสะอาดจะได้รับสารปนเปื้อนและสิ่งปฏิกูลมากไปกว่าเดิม จนกระทั่งไม่สามารถใช้ผลิตน้ำประปาได้ และเมื่อถึงหน้าแล้งน้ำทะเลก็จะหนุนขึ้นมาไม่ถึง แต่ในปัจจุบันปัญหาน้ำเน่าเสียมีมากขึ้นทุกวัน เนื่องจากการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจ ทำให้น้ำที่จะนำมาผลิตน้ำประปาไม่สะอาดพอ เช่น น้ำเสียที่ออกมาจากคลองเชียงรากในหน้าแล้ง การดูดทรายในแม่น้ำเจ้าพระยา ตอนบนที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยาทำให้น้ำขุ่นมาก และปัญหาการปล่อยน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม

พื้นที่ทางการเกษตรที่อาศัยน้ำจากคลองในปทุมธานี

สระเก็บน้ำพระราม ๙ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

เมื่อผลิตน้ำประปาแล้วก็ส่งน้ำไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ต่าง ๆ ได้แก่ กรุงเทพมหานคร ธนบุรี นนทบุรี สมุทรปราการ แต่จำนวนน้ำประปาที่ผลิตนี้ไม่เพียงพอต่อความต้องการ จึงได้มีการหาแหล่งน้ำดิบจากที่อื่นและได้มีการขุดคลองประปาใหม่ขึ้น

จะเห็นได้ว่าน้ำประปามีความสำคัญต่อการดำรงชีวิต หากว่าน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาเน่าเสียจนหมดสิ้นแล้ว เราจะหาแหล่งน้ำที่ไหนมาผลิตน้ำประปาได้อีก และหวังว่าในอนาคตประเทศไทยที่เคยเป็นดินแดนอันอุดมสมบูรณ์นี้ คงไม่ต้องไปซื้อน้ำจากต่างประเทศมาใช้ดังตัวอย่างในประเทศญี่ปุ่น' เพราะประเทศเรามีได้ร่ำรวยอย่างเขา การที่เรามีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์นั้นเป็นเรื่องดี ฉะนั้นคนไทยทุกคนจึงควรจะมีมือรวมใจกันรักษาทรัพยากรธรรมชาติของเราให้คงอยู่ตลอดไป

ความเป็นมาของคลองรังสิตประยูรศักดิ์

คลองรังสิตประยูรศักดิ์

ตั้งแต่โบราณมาบริเวณทุ่งหลวงรังสิตนี้เป็นเพียงป่าละเมาะ มีพงหญ้าพงแซมรกชัฏ มีสัตว์ป่านานาชนิดหลากหลายพันธุ์ จำนวนมากลงมาจากเขาใหญ่ จังหวัดสระบุรีและจังหวัดนครนายก เพื่อมาหากินในทุ่งแห่งนี้ เนื่องจากยังเป็นแหล่งที่ด้อยพัฒนาผู้คน จึงอาศัยอยู่น้อยมาก เดิมเรียกบริเวณแห่งนี้ว่า “ทุ่งหลวง” อยู่ภายใต้การปกครองของเขตพระมหารนคร ซึ่งลักษณะทางภูมิประเทศ มีเพียงแม่น้ำเจ้าพระยาเท่านั้นที่ไหลผ่านทุ่งหลวงนี้ นอกจากนั้น ก็มีเพียงห้วย หนอง และบึง เท่านั้น ไม่มีน้ำเพียงพอต่อการเพาะปลูกจึงไม่เหมาะแก่การทำเกษตรกรรม

ภายหลังจากที่ประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาริงกับประเทศอังกฤษ เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๙๘ นับแต่นั้นมาเศรษฐกิจไทยได้ก้าวเข้าสู่ระบบการค้าเสรีอย่างจริงจัง มีผลให้การส่งออกข้าวได้ขยายตัวออกไปอย่างกว้างขวาง ด้วยเหตุนี้เองประเทศไทยจึงต้องเปลี่ยนระบบเศรษฐกิจ ซึ่งเดิมเป็นเพียงการผลิตเพื่อการยังชีพมาเป็นการผลิตที่ทันสมัยตามแบบตะวันตก เพื่อให้รอดพ้นจากการคุกคามของชาติมหาอำนาจตะวันตก

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีพระราชดำรัสว่า ในพระราชอาณาเขตสยามนี้ คลองเป็นสิ่งสำคัญ ในปีหนึ่งควรให้ได้มีคลองขึ้นสักสายหนึ่ง จะทำให้บ้านเมืองเจริญ ถึงจะออกพระราชทรัพย์ปีละพันชั่งหรือสองพันชั่งก็ไม่ทรงเสียดาย

ในช่วงนั้นมีการขยายตัวของพื้นที่เพาะปลูกข้าวโดยวิธีการขุดคลองอย่างกว้างขวางที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๓๐-พ.ศ. ๒๔๔๐ ได้มีโครงการรังสิต ซึ่งถือว่าเป็นโครงการที่สำคัญและเด่นชัดที่สุด ทั้งยังได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลสมัยนั้นอีกด้วย

ตามคำขออนุญาตขุดคลองของบริษัทขุดคลองแลคูนา-สยาม (บริษัทขุดคลองเอกชน) ในครั้งแรกนั้นได้รับอนุญาตจากหนังสืออนุญาตขุดคลองฉบับแรก ลงวันที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๓๓ ให้ขุดคลองได้โดยเริ่มต้นขุดที่ตำบลบ้านใหม่ ไต่เกาะใหญ่เหนือวัดเทียนถวาย แขวงเมืองปทุมธานี ไปออกแม่น้ำนครนายก ซึ่งมีขนาดของคลองกว้าง ๖ วา ลึก ๖ ศอก ยาว ๑,๔๐๐ เส้น

มีการเริ่มขุดคลองในวันที่ ๔ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๓๓ จนกระทั่งถึงกำหนดเสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ แต่ก็ยังดำเนินการขุดไม่เสร็จ บริษัทจึงได้ขอเลื่อนระยะเวลายกกำหนดแล้วเสร็จออกไปจากปี พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นปี พ.ศ. ๒๔๔๐ และขอขยายขนาดของคลองจากกว้าง ๖ วา ลึก ๖ ศอก เป็นกว้าง ๘ วา ลึก ๕ ศอก พระยาสุรศักดิ์มนตรี (เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการในสมัยนั้น) ได้อนุญาตให้เลื่อนกำหนดและขยายขนาดของคลองตามคำร้องขอ

สภาพคลองรังสิตประยูรศักดิ์ในปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ บริษัทขุดคลองแลคูนาสยามก็ได้มีหนังสืออนุญาตจากกระทรวงเกษตราธิการ ขุดคลองแยกเป็นคูน้ำกว้าง ๔ วา ลึก ๓ ศอก เหนือรังสิต ๑๘ สาย และขุดคลองฝั่งเหนือเป็นคลองขอบนาในปลายคลองตลอดต่อกัน ฝั่งใต้คลอง

รังสิตจะขุดเป็นคูนา ๒๑ สาย แต่ละคลองคูนาฝั่งใต้จะขุดเป็นคลองกว้าง ๔ วา ลึก ๓ ศอก โดยขุดเป็น ๒ ตอน รวมระยะทางคลองคูนาและของนาทั้งฝั่งเหนือและใต้ ๔๑ คลอง ยาวประมาณ ๔๓,๐๐๐ เส้น

โดยสรุปแล้วบริษัทขุดคลองแลคูนาสยามได้ขุดคลองเฉพาะในทุ่งรังสิตนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๓ - พ.ศ. ๒๔๗๗ ดังนี้

๑. คลองขนาดใหญ่ ๓ สาย คือ

๑.๑ คลองรังสิตประยูรศักดิ์ ขุดในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ ขนาดกว้าง ๘ วา ลึก ๕ ศอก ยาว ๑,๓๒๔ เส้น ๑๘ วา ๒ ศอก

๑.๒ คลองหกวาสายล่าง ขุดในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๔๐ ขนาดกว้าง ๖ วา ลึก ๕ ศอก ยาว ๑,๓๒๔ เส้น ๑๘ วา ๒ ศอก

๑.๓ คลองหกวาสายบน ขุดในปี พ.ศ. ๒๔๔๑ แล้วเสร็จในปี พ.ศ. ๒๔๔๔ ขนาดกว้าง ๖ วา ลึก ๕ ศอก ยาว ๙๗๗ เส้น

๒. คลองซอยต่างๆ ที่แยกออกจากคลองใหญ่ จำนวน ๕๙ สาย

นอกจากนี้บริษัทยังได้สร้างประตูน้ำที่คลองรังสิตประยูรศักดิ์ขึ้นอีก ๓ แห่ง ดังนี้

๑. ประตูจุฬาลงกรณ์ ได้แก่ประตูด้านตะวันตก สร้างในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ เสร็จสิ้นในปี พ.ศ. ๒๔๔๐

๒. ประตูละเณร ได้แก่ประตูด้านตะวันออก สร้างในปี พ.ศ. ๒๔๓๙ เสร็จสิ้นในปี พ.ศ. ๒๔๔๐

๓. ประตูบริษัทสมบูรณ์ ได้แก่ประตูด้านตะวันออกของ คลองหกวาสายล่าง ทั้งนี้เพื่อใช้สำหรับบังคับน้ำตามต้องการ

อนึ่ง นามคลอง “รังสิตประยูรศักดิ์” เป็นนามที่ได้รับ พระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ซึ่งได้พระราชทานเพื่อเป็นเกียรติแก่พระเจ้าลูกยาเธอ- พระองค์เจ้ารังสิตประยูรศักดิ์ (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรม- พระยาไชยนาทนเรนทร) พระราชโอรสในเจ้าจอมมารดา ม.ร.ว. เนือง สนิทวงศ์ ซึ่งเป็นธิดาในพระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสาย- สนิทวงศ์ ชาวบ้านทั่วไปเรียกว่า “คลองแปดวา” เพราะขุดคลอง กว้าง ๘ วา

เนื่องจากคลองสายนี้เป็นคลองสายใหญ่ที่สุด และเขตที่ คลองสายนี้ผ่านเดิมเรียกว่า “ทุ่งหลวง” จึงถูกเรียกใหม่ว่าทุ่งรังสิต ตามไปด้วย

ชุมชนริมคลองรังสิตยังมีให้เห็นอยู่ทั่วไป

การดำเนินการขุดคลองรังสิตประยูรศักดิ์

จุดประสงค์ของการขุดคลองรังสิตประยูรศักดิ์ก็เพื่อจะส่งน้ำมาสู่นาข้าวให้อุดมสมบูรณ์ สนองพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ที่มุ่งส่งเสริมให้ราษฎรประกอบอาชีพการทำให้มากขึ้น ตามโครงการจะขุดคลองให้สามารถเก็บกักน้ำ ส่งน้ำ และระบายน้ำในการทำนา ใช้เป็นเส้นทางลำเลียงขนส่งข้าวออกไปขาย อีกทั้งยังเป็นการอำนวยความสะดวกในการคมนาคมทางน้ำของราษฎร

การขุดคลองของบริษัทขุดคลองแลคูนาสยามนี้ ในตอนเริ่มขุดคลองรังสิตประยูรศักดิ์ได้ใช้แรงงานจับกังชาวจีน (ที่เริ่มมีมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒) สาเหตุที่บริษัทขุดคลองคูแลนาสยามเลือกใช้แรงงานจับกังชาวจีนในการขุดคลองก็เพราะว่าเป็นแรงงานที่หาได้ง่าย ค่าจ้างถูก และทำงานได้ดี ลักษณะการจ้างงานของกุลิจีนนั้นจะจ้างกันแบบเหมา โดยผ่านเจ้าแก่ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนไทย เพราะคนจีนไม่ชอบมีคดีความถึงโรงถึงศาล

การใช้แรงงานจับกังชาวจีนในเขตรังสิตนี้นับว่าน้อยมาก คือ ในจำนวนคลองที่ขุดยาว ๒๒,๘๗๙ เส้น ๑๗ วา ๑๓ ศอก ปรากฏว่าใช้แรงงานจับกังชาวจีนขุดรวมทั้งสิ้น ๑,๓๘๕ เส้น ๑๗ วา ๑๓ ศอก หรือประมาณ ๖% เท่านั้นเอง ส่วนที่เหลือใช้เครื่องจักรแทน

การใช้เครื่องจักรในการขุดคลองแทนการใช้แรงงานจับกังชาวจีนนี้มีเหตุผลสำคัญอยู่คือ การขุดคลองโดยแรงงานจับกัง

ชาวจีนนั้นขุดอย่างล่าช้าและได้ปริมาณงานน้อยมาก ด้วยเหตุนี้ พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์จึงได้ทรงริเริ่มนำเครื่องจักรมาจากประเทศเยอรมัน เมื่อครั้งพระองค์เสด็จไปดูงานที่ประเทศเยอรมนี เข้ามาใช้กับบริษัทขุดคลองคูแลนาสยามในภายหลังพระปฏิบัติราชประสงค์ ทุนส่วนอีกคนหนึ่งของบริษัทได้นำเครื่องจักรเดินในรางเหล็กบนบกมาใช้แทนเครื่องจักรรุ่นเก่าที่พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าสายสนิทวงศ์นำมาใช้ในบริษัท ทำให้บริษัทประสบความสำเร็จมากขึ้นในกิจการขุดคลองของโครงการรังสิต

คลองรังสิตบางส่วนต้องประสบปัญหาภัยกับผักตบชวา
ที่แพร่ขยายพันธุ์ไปทั่วคลอง

ค่าใช้จ่ายในการขุดคลองรังสิตประยูรศักดิ์แบ่งเป็นค่าจ้าง
จับกังชาวจีน ค่าเครื่องจักรขุดคลอง ค่าจ้างพนักงานสำรวจ
ค่าจ้างวิศวกร ค่าจ้างเสมียนพนักงาน ตลอดจนค่าวัสดุก่อสร้าง
สะพาน ประตูน้ำ และทำนบ โดยประมาณค่าใช้จ่ายเป็นเงิน
ทั้งสิ้น ๕๔๖,๐๐๐ บาท ในขณะที่ทางบริษัทขายที่ดินได้เงิน
๗๔๐,๐๐๐ บาท รวมแล้วบริษัทจะได้กำไรเมื่อยังไม่ได้หักค่า
ภาคหลวง ๑๙๔,๐๐๐ บาท

บทบาทกับการดำเนินชีวิตของชาวรังสิต

การปลูกข้าวในเขตรังสิตพบว่าชาวบ้านจะทำนาหว่าน
โดยนำเอาพันธุ์ข้าวนาสวนมาใช้ เพราะจะให้ข้าวที่มีคุณภาพดี
ซึ่งการทำนาหว่านพื้นดินจะเปิดโล่ง ไม่มีคันนา จึงไม่ต้องลงทุน
มากนัก ในขณะเดียวกันนาหว่านก็ใช้แรงงานน้อย แต่สามารถ
ทำได้พื้นที่มาก จึงดูเหมาะสมกับความต้องการของชาวบ้านในเขต
รังสิต ซึ่งมีทุนทรัพย์และแรงงานน้อย แต่มีเนื้อที่มาก แต่ข้อเสีย
ก็มีอยู่บ้าง คือ จะสิ้นเปลืองเมล็ดพันธุ์จำนวนมาก

ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมี
พระราชโองบายที่จะสนับสนุนส่งเสริมอาชีพการทำนา โดยให้เปิดที่
นาใหม่และไม่เก็บค่าที่นาใน ๓ ปีแรก รวมถึงโปรดเกล้าฯ ให้คัด-
เลือกพันธุ์ข้าวดี ๆ จากทั้งในและต่างประเทศมาแนะนำให้ราษฎร

นอกจากนี้พระองค์ยังโปรดเกล้าฯ ให้มีการประกวดพันธุ์
ข้าวขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๐ ที่เมืองธัญบุรี ซึ่งมี

ม.ร.ว.สุวพรรณรฐี เป็นประธานในการประกวด จุดมุ่งหมายในการประกวดพันธุ์ข้าวคือ ต้องการให้ชาวนาได้รู้จักการคัดเลือกพันธุ์ข้าวที่ดีไว้ใช้ปลูก

ผลผลิตข้าวในเขตรังสิตทางตอนใต้ของคลองรังสิต ประจวบคึกคักได้ผลดีกว่าทางตอนเหนือ คิดโดยเฉลี่ยแล้วจะได้ผลผลิตข้าว ๓ ไร่/เกวียน

การขายข้าวในเขตรังสิตจะมีพ่อค้าชาวจีนนำเรือเข้ามาซื้อข้าวจากชาวนาโดยตรง แล้วนำไปขายต่อให้กับโรงสีอีกทอดหนึ่ง

รอบคลองรังสิต

สวนส้มรังสิตสีบทอดมาจากสวนส้มบางมด

กว่า ๑๐๐ ปีผ่านมา คลองรังสิตที่เป็นคลองสายหลักในการส่งเสริมการทำนาได้เปลี่ยนแปลงไปมากมาย “ทุ่งหลวง” หรือ “ทุ่งรังสิต” ได้เปลี่ยนแปลงสภาพไปหมดแล้ว แต่คลองรังสิตก็ยังคงเป็นหลักให้แก่ชีวิตของผู้คนที่เข้ามาอาศัยหรือทำมาหากินในแถบนี้

สวนส้มเขียวหวาน

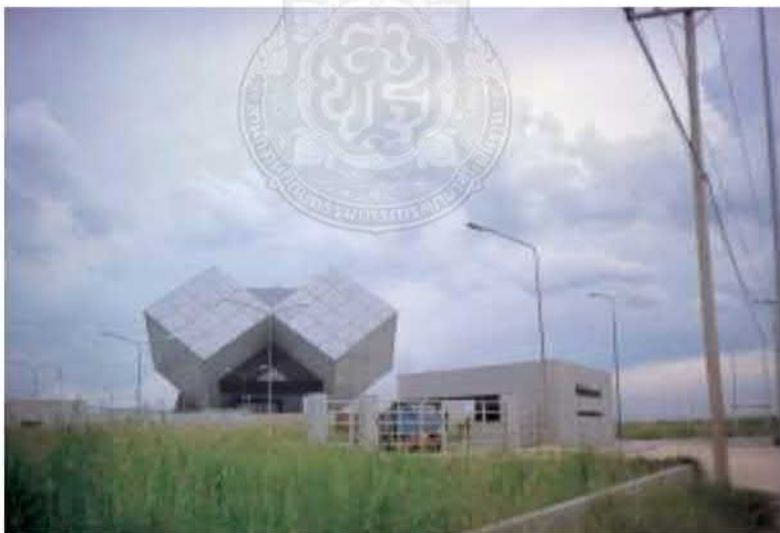
ส้มเขียวหวานมีมูลค่าประมาณร้อยละ ๕๓ ของมูลค่าผลผลิตการเพาะปลูกทั้งหมดของจังหวัดปทุมธานี (สถิติ ปี พ.ศ. ๒๕๓๖) รังสิตมีพื้นที่เพาะปลูกส้มเขียวหวานรวม ๑๕๐,๐๕๓ ไร่ นับเป็นแหล่งผลิตที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย มีผลผลิตรวม ๗๕๐,๒๖๕ ตัน คิดเป็นมูลค่าประมาณ ๕,๒๕๑ ล้านบาท

แหล่งที่ปลูกส้มเขียวหวานมากที่สุด คือ พื้นที่ตั้งแต่คลอง ๙ และคลอง ๑๐ อำเภอหนองเสือ ไปจนถึงอำเภองครักษ์ จังหวัดนครนายก

สวนส้มเขียวหวานปทุมธานีกำเนิดเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๓๑ เมื่อบ้านจัดสรรรุกรานและน้ำเค็มเข้าสู่สวนบางมด ทำให้ชาวสวนส้มบางมดมองหาทำเลการปลูกส้มใหม่ และเห็นว่าทุ่งรังสิตน่าจะปลูกส้มได้ดีเหมือนกับที่บางมด จึงได้เริ่มมาทำสวนส้มจนได้ผลดี มีรายได้ดี ชาวนาในแถบทุ่งรังสิตมองเห็นอนาคตที่ดีกว่าการทำนา จึงทำสวนส้มเขียวหวานตามชาวบางมดที่มาทำสวนส้มในบริเวณนี้ แต่การลงทุนทำสวนส้มใช้ต้นทุนสูง ชาวนาส่วนหนึ่งก็ยังคงเห็นว่าการทำนาเป็นอาชีพที่พอดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างไม่เดือดร้อนนัก

ส้มรังสิตผลิตผลอันลือเลื่องของรังสิตที่หลายคนติดใจในรสชาติ

พิพิธภัณฑสถานวิทยาศาสตร์แห่งใหม่ของไทยริมนคลองรังสิต
ในเทคโนธานีกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม

หมู่บ้านจัดสรร

คลองรังสิตนอกจากจะให้น้ำในการเกษตรแล้วยังเป็นคลองที่ใช้สัญจรไปมาในสมัยหนึ่งด้วย ต่อมาได้มีการสร้างถนนเลียบบคลองรังสิต ตั้งแต่ถนนพหลโยธินตลอดจนถึงอำเภอองครักษ์ จังหวัดนครนายก ธรรมชาติที่สวยงาม อากาศบริสุทธิ์ ยังไม่ถูกความเจริญของสังคมเมืองรบกวนเหมือนในกรุงเทพฯ ต่อมาด้วยความที่รังสิตอยู่ใกล้กรุงเทพ หมู่บ้านจัดสรรจึงเกิดขึ้นสองฝั่งคลองรังสิตเป็นร้อยๆ โครงการราวกับดอกเห็ด นอกจากนี้ตามถนนเลียบบคลองซอยอีก ๑๔ คลอง ก็มีโครงการบ้านจัดสรรและโครงการสวนเกษตรอีกมาก

เมื่อก่อนนี้คลองรังสิตมีสะพานข้ามคลองไม่กี่แห่ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นต้นมา สะพานข้ามคลองรังสิตมีประมาณ ๒๐ แห่ง จำนวนประชากรบริเวณคลองรังสิตจึงมีมากมาย และมิใช่เกษตรกรเพียงอย่างเดียวอีกต่อไป

สถานที่ราชการ

เนื่องจากเป็นบริเวณที่การคมนาคมสะดวกและไม่ไกลจากกรุงเทพฯ สถานที่ราชการจึงย้ายมาอยู่ในบริเวณริมคลองรังสิตหลายแห่ง เช่น สถาบันเทคโนโลยีราชมงคล (คลอง ๖) วิทยาลัยการปกครอง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ทัศนสถานหญิง เทคโนโลยีกระทรวงวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม ซึ่งภายในเทคโนโลยี (คลอง ๕) มีพิพิธภัณฑ์ วิทยาศาสตร์อยู่ด้วย

ใกล้กับเทคโนโลยีนี้มีสระเก็บน้ำพระราม ๙ อันเป็นโครงการพระราชดำริ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน เป็นสระเก็บน้ำที่มีอาณาเขตกว้างขวางเป็นพันๆ ไร่ เพื่อใช้ในการเกษตรและแก้ปัญหาอุทกภัยบางส่วน

ศูนย์วิจัยข้าวปทุมธานี

ตั้งอยู่บริเวณคลอง ๖ โดยกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เสนาบดีกระทรวงเกษตราธิการ ทรงตั้ง “สถานีทดลองข้าวแห่งแรกของประเทศไทย” เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๕๙ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพื้นที่ ๑,๐๐๗ ไร่ ๑ งาน ๔๕ ตารางวา

แปลงเพาะชำไม้ดอกไม้ประดับ คลอง ๑๔ และคลอง ๑๕ ตามลำดับ

ศูนย์เพาะชำพันธุ์ไม้

ศูนย์เพาะชำพันธุ์ไม้แหล่งเพาะชำไม้ที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย ตั้งแต่ริมถนนคลอง ๑๔ ถึงถนนเข้าไปในคลอง ๑๕ มีผู้ติดต่ออาชีพเพาะพันธุ์ไม้ดอกไม้ประดับขายเป็นร้อยๆ ราย ราคาไม่แพง ผู้ต้องการไม้ดอกไม้ประดับจำนวนมากๆ จึงนิยมไปซื้อพันธุ์ไม้ที่นี่

โรงงานอุตสาหกรรมริมคลองรังสิต

โรงงานอุตสาหกรรม

เนื่องจากความสะดวกในการคมนาคมและน้ำในการอุปโภคบริโภคครบครัน จึงทำให้เกิดโรงงานอุตสาหกรรมขึ้นเป็นจำนวนมากในพื้นที่ทุ่งรังสิต โดยมีคลองรังสิตเป็นปัจจัยส่งน้ำหล่อเลี้ยง โรงงานเหล่านี้นอกจากจะสร้างงานให้แก่ผู้คนแล้ว ยังทำให้วิถีชีวิตของคนในและนอกนี้ก็เปลี่ยนไป

ปัญหามลพิษทางน้ำที่คลองรังสิต

ปัญหามลพิษทางน้ำกำลังตกอยู่ในสภาวะรุนแรงมาก ในขณะที่น้ำในคลองชลประทานที่อยู่ใกล้เขตชุมชนเมืองและย่านอุตสาหกรรมมีคุณภาพน้ำต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐาน นับว่าเป็นอันตรายต่อสุขภาพ ชีวิตมนุษย์และสัตว์อย่างยิ่งหรือแม้แต่ในน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยา ดังที่สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทยและคณะกรรมการสิ่งแวดล้อมแห่งชาติได้ศึกษาพบว่า น้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงสะพานกรุงเทพฯ กับท่าเรือคลองเตย มีแบคทีเรียชนิดโคลิฟอร์มสูงเกินมาตรฐานที่กำหนดไว้ ซึ่งไม่เกิน ๒๐,๐๐๐ เอ็น-พี-เอ็น (NPN) ต่อ ๑๐๐ มิลลิลิตร แต่ที่ศึกษาพบว่าขณะนี้ปริมาณแบคทีเรียมีมากถึง ๑,๗๓๕,๐๐๐ เอ็น-พี-เอ็น (NPN) ต่อ ๑๐๐ มิลลิลิตร และคาดว่าน้ำในแม่น้ำเจ้าพระยาช่วงดังกล่าวนี้จะเน่าเสียจนไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้ภายในปี พ.ศ. ๒๕๔๓ เหตุเพราะมีสิ่งปฏิกูลความสกปรกจมอยู่ในรูปบี-โอ-ดี (BOD) ไหลลงแม่น้ำเจ้าพระยาประมาณ ๑๔๕,๐๐๐ กิโลกรัมต่อวัน

ลักษณะน้ำในคลองรังสิต

จากการตรวจสอบสภาพน้ำในเขตชุมชนแถบรังสิตพบว่ามีความสกปรก (ค่า BOD) สูงเกินกว่ามาตรฐาน และปริมาณออกซิเจน (ค่า DO) ต่ำกว่ามาตรฐาน เป็นอันตรายต่อการใช้อุปโภคบริโภค ส่วนพื้นที่นอกเขตชุมชนสภาพน้ำยังอยู่ในเกณฑ์

มาตรฐานพอใช้การได้ ในช่วงฤดูแล้งจะมีปัญหาเรื่องน้ำเค็มจากแม่น้ำนครนายก น้ำบางปะกง และท้องที่อำเภอวังน้ำเปรี้ยว จังหวัดฉะเชิงเทรา ไหลลอดผ่านประตูน้ำเข้ามาในคลอง ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรทำนาทุ่งเพิ่มมากขึ้น เมื่อทุ่งได้สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้เกษตรกรก็จะระบายน้ำเค็มออกจากบ่อทุ่งทิ้งลงคลองชลประทาน ซึ่งมีค่าความเค็ม ๔-๕ กรัม ต่อลิตร จึงทำให้เกิดปัญหามลพิษทางน้ำตามมา

น้ำเสียจากการเกษตรกรรม

พื้นที่ส่วนใหญ่ของจังหวัดปทุมธานีคือประมาณร้อยละ ๖๘ ของพื้นที่ทั้งหมดเป็นพื้นที่ทำกสิกรรม โดยมีพื้นที่ทั้งหมด ๖๕๗,๔๗๓ ไร่ จากการคำนวณปริมาณการใช้น้ำในจังหวัดปทุมธานี จะเห็นได้ว่ามีปริมาณการใช้น้ำถึงปีละ ๖๔,๔๒๓ ล้าน ลิตร ซึ่งเป็นปริมาณที่สูงมากเมื่อเทียบกับจังหวัดอื่นๆ เนื่องจากจังหวัดปทุมธานีเป็นแหล่งปลูกข้าวและผลไม้แหล่งใหญ่ในภาคกลางจึงทำให้มีความต้องการใช้น้ำในปริมาณมากนั่นเอง

ในเขตพื้นที่คลองรังสิตเป็นพื้นที่ที่มีการใช้น้ำเค็มสูงสุดเนื่องจากมีพื้นที่ในการทำกสิกรรมสูงที่สุดในจังหวัด น้ำที่ใช้ในการทำกสิกรรมบางส่วนจะเกิดการปนเปื้อนลงสู่แหล่งน้ำ ในส่วนของปุ๋ย ที่มีสารเคมีเป็นองค์ประกอบ ก่อให้เกิดอันตรายต่อสัตว์และพืชน้ำ

ปริมาณความสกปรกของน้ำเสียจากชุมชน

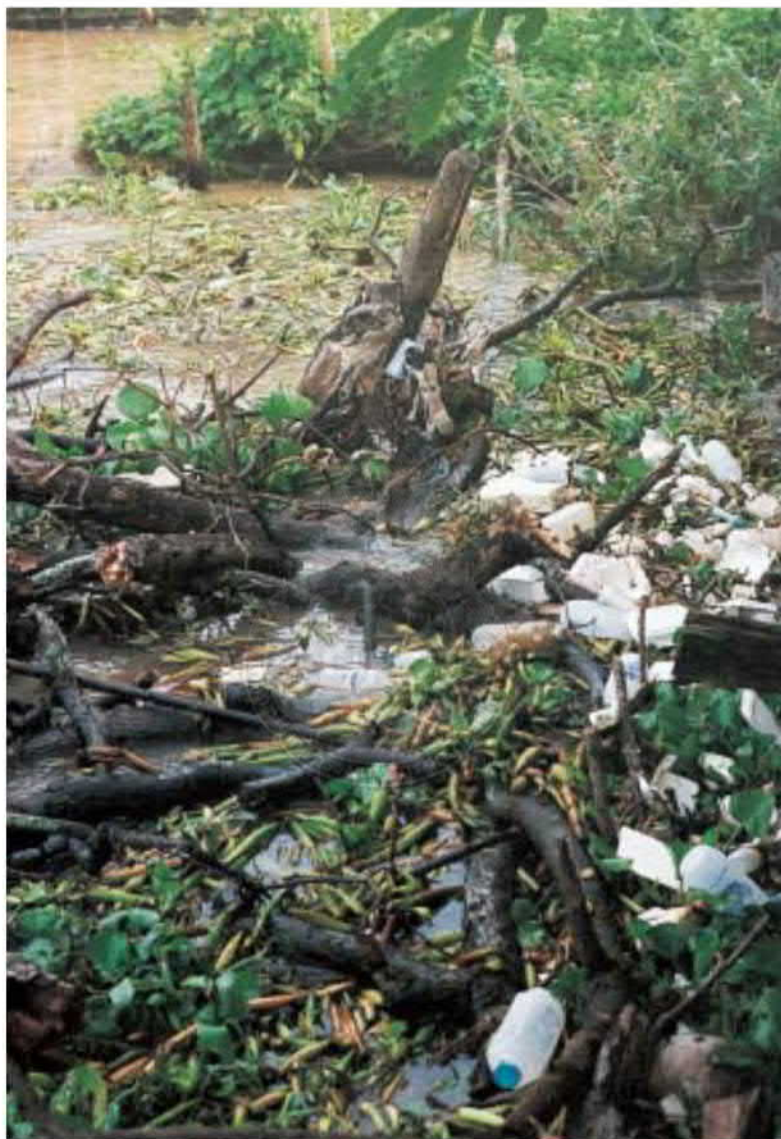
น้ำเสียจากชุมชน ได้แก่ น้ำเสียจากอาคารที่พักอาศัย จากการตรวจสอบในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ในเขตพื้นที่คลองรังสิต พบว่ามีปริมาณน้ำเสียและความสกปรกจากแหล่งชุมชน คือ มีปริมาณน้ำเสียประมาณ ๒๐,๐๓๔ ลูกบาศก์เมตรต่อวัน ส่วนความสกปรกของน้ำเสียมีค่า ๔,๒๐๕ กิโลบีโอดีต่อวัน

ปริมาณความสกปรกของน้ำเสียจากสถานประกอบการ

สถานประกอบการที่สำคัญ ได้แก่ ตลาด โรงแรม โรงพยาบาล ร้านอาหาร และห้างสรรพสินค้า จากการตรวจสอบพบว่า มีน้ำเสียจากสถานประกอบการ ประมาณ ๙,๗๗๗ กิโลบีโอดีต่อวัน ที่ไหลลงสู่คลองรังสิต โดยปริมาณความสกปรกของน้ำเสียส่วนใหญ่มาจากสถานประกอบการประเภทตลาด

ปริมาณความสกปรกของน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม

จากการตรวจสอบพบว่า ปริมาณความสกปรก ๒๙,๒๓๓ กิโลบีโอดีต่อวัน เมื่อทำการเปรียบเทียบปริมาณความสกปรกของน้ำเสียที่ปล่อยจากชุมชน สถานประกอบการ และโรงงานอุตสาหกรรม พบว่าปริมาณความสกปรกของน้ำเสียส่วนใหญ่เกิดจากน้ำเสียจากโรงงานอุตสาหกรรม

ขยะจากสถานประกอบการ ตลาด ชุมชน

คลองรังสิตประยูรศักดิ์นับว่าเป็นคลองสำคัญของประวัติศาสตร์ไทยที่น่าจดจำ หลายช่วงชีวิตที่น้ำในคลองรังสิตรินไหลให้ชาวนาและเกษตรกรอื่นๆ ได้ทำมาหาเลี้ยงชีพและเก็บเกี่ยวผลผลิตที่ได้มาเลี้ยงคนในประเทศ และส่งเป็นสินค้าออกขายต่างประเทศ แต่ทุกวันนี้คลองรังสิตได้ถูกละเลย ไม่เห็นคุณค่าความสำคัญปล่อยให้กลายเป็นคลองรกร้าง บางส่วนเต็มไปด้วยผักตบชวา หนักรากบางพื้นที่น้ำเป็นสีดำคัล้า กลายเป็นที่รองรับสิ่งปฏิกูลน้ำเน่าเสีย

มีหมู่บ้านจัดสรรมากมายสร้างอยู่ริมน้ำเพื่อรับบรรยากาศดีๆ มีสภาพแวดล้อมสวยงาม แต่กลับมาทำลายความงามนั้นลงเพียงเพื่อผลประโยชน์ที่จะได้รับ โดยไม่หวนคำนึงถึงผลเสียหายในวันข้างหน้าและความเดือดร้อนที่คนส่วนใหญ่จะได้รับ อีกทั้งโรงงานอุตสาหกรรมและสถานประกอบการบางแห่งยังแอบปล่อยน้ำเสียลงคลองอีกด้วย

น้ำเน่าเสียจากคลองรังสิตจะไหลลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาในเวลาน้ำลง ซึ่งเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาน้ำเน่าเสียในแม่น้ำเจ้าพระยา และยังมีคลองต่างๆ อีกมากมายที่มีปัญหาน้ำเน่าเสียในแม่น้ำเจ้าพระยา จึงเป็นเรื่องที่น่าห่วงสำหรับอนาคตของแม่น้ำเจ้าพระยา

มีโครงการหลายโครงการให้ความสนใจเรื่องปัญหาคลองรังสิตฯ แต่ก็ได้ลงมืออย่างจริงจัง อีกนานสักเท่าไรน้ำจะกลับมาใสดังเดิม และอีกนานเพียงใดคลองรังสิตจะกลับมาสวยงามเช่นเคย คงเหลือเป็นเพียงความทรงจำ และอีกไม่นานก็คงจะจางหายไป หรือคลองรังสิตจะสวยงามเพียงในอดีตเท่านั้น

บรรยากาศต่างเวลาของคลองรังสิตประยูรศักดิ์

อนาคตคลองรังสิต

ทุ่งรวงทองท้องนาไทยยังติดตราตรึงในความทรงจำอันน่าประทับใจของชาวนาที่ได้พลิกพื้นผืนแผ่นดินให้มีคุณค่า นำพาประเทศให้เจริญรุ่งเรืองวัฒนามาแต่ก่อนกาล น้ำใสที่ไหลหลากทุกปีได้หล่อเลี้ยงต้นข้าวตั้งแต่ยังเป็นต้นกล้า จนกระทั่งเจริญเติบโตเป็นต้นข้าวสีเขียวข่มเป็นทีที่ชุ่มชื่นใจของชาวนา เวลาต่อมาอีกไม่นานรวงข้าวสีทองก็พราวพรั่งทั่วทั้งผืนนาอันกว้างไกลสุดสายตา ทิวรวงล้วนสวยงามจับใจ แต่น่าเสียดายสายน้ำที่เคยไหลกลับกลายมาต้องคล้ำหมอง ต้นกล้าในนา ฝูงปลาในน้ำ และชีวิตชาวนาคงไม่สดชื่นดังแต่ก่อน

จังหวัดปทุมธานีได้รับการประกาศให้เป็นเขตควบคุมมลพิษเมื่อวันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ เนื่องจากสภาพปัญหามลพิษในท้องที่เขตจังหวัดมีแนวโน้มที่จะร้ายแรง ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัยของประชาชนต่อไปในอนาคต ทั้งนี้เนื่องจากในระยะที่ผ่านมาจังหวัดปทุมธานีมีการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว สภาพสังคมชนบทเปลี่ยนเป็นสังคมเมือง มีการเพิ่มขึ้นของจำนวนโรงงานอุตสาหกรรม สถานประกอบการ แหล่งชุมชน และบ้านจัดสรร ไปด้วยพื้นที่ของจังหวัด โดยมีลักษณะการขยายตัวทางเศรษฐกิจชุมชนและการเพิ่มของประชากรอย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดปัญหาทางด้านสิ่งแวดล้อมภาวะมลพิษ และปัญหาด้านต่างๆ ตามมา

คลองรังสิตประยูรศักดิ์ทุกวันนี้อยู่ในสภาพที่ไม่ดีนัก
ขาดการเหลียวแลช่วยเหลืออย่างจริงจัง และคงหมดสิ้นความหวัง
หากทุกฝ่ายยังคงนิ่งดูตาย

ภาคผนวก

คลองที่ขุดในโครงการรังสิต

คลองที่ขุด	เริ่มขุด	ขุดเสร็จ
๑. คลองรังสิตประยูรศักดิ์	ม.ค. ๒๔๓๓	ก.ย. ๒๔๔๐
๒. คลองหกวาสายล่าง	เม.ย. ๒๔๓๖	ก.ค. ๒๔๔๐
๓. คลองหกวาสายบน	พ.ย. ๒๔๔๑	ต.ค. ๒๔๔๔
๔. คลองซอยฝั่งใต้คลองรังสิต		
คลอง ๒ ใต้รังสิต	พ.ค. ๒๔๓๕	-
คลอง ๓ "	ม.ค. ๒๔๔๓	ต.ค. ๒๔๔๓
คลอง ๔ "	ก.ค. ๒๔๔๐	เม.ย. ๒๔๔๑
คลอง ๕ "	มิ.ย. ๒๔๔๑	ม.ค. ๒๔๔๒
คลอง ๖ "	มิ.ย. ๒๔๓๕	-
คลอง ๗ "	มิ.ย. ๒๔๓๕	-
คลอง ๘ "	ม.ค. ๒๔๔๑	ก.ค. ๒๔๔๑
คลอง ๙ "	ธ.ค. ๒๔๔๑	ต.ค. ๒๔๔๑
คลอง ๑๐ "	มี.ค. ๒๔๔๐	ธ.ค. ๒๔๔๑
คลอง ๑๑ "	มี.ค. ๒๔๔๓	ธ.ค. ๒๔๔๔
คลอง ๑๒ "	ม.ค. ๒๔๔๑	ธ.ค. ๒๔๔๒
คลอง ๑๓ "	พ.ย. ๒๔๔๒	ต.ค. ๒๔๔๓
คลอง ๑๔ "	ก.พ. ๒๔๔๑	ต.ค. ๒๔๔๒
คลอง ๑๕ "	มี.ค. ๒๔๔๓	ก.ย. ๒๔๔๔
คลอง ๑๖ "	เม.ย. ๒๔๔๔	ก.ย. ๒๔๔๔
คลอง ๒๒ "	มี.ค. ๒๔๔๕	ม.ค. ๒๔๔๖
คลอง ๒๓ "	ม.ค. ๒๔๔๖	มิ.ย. ๒๔๔๗
คลอง ๒๔ "	มี.ค. ๒๔๔๖	ต.ค. ๒๔๔๗

คลองที่ขุด	เริ่มขุด	ขุดเสร็จ
๕. คลองขอยฝั่งใต้คลองหกวาสายล่าง		
คลอง ๘ ใต้คลองหกวาสายล่าง	ส.ค. ๒๔๓๕	-
คลอง ๙ "	ก.ค. ๒๔๔๐	ต.ค. ๒๔๔๐
คลอง ๑๐ "	ก.พ. ๒๔๔๑	ต.ค. ๒๔๔๑
คลอง ๑๑ "	ต.ค. ๒๔๔๐	ธ.ค. ๒๔๔๐
คลอง ๑๒ "	ก.ย. ๒๔๔๒	ธ.ค. ๒๔๔๒
คลอง ๑๓ "	ก.ย. ๒๔๓๕	-
คลอง ๑๔ "	พ.ย. ๒๔๔๔	เม.ย. ๒๔๔๕
คลอง ๑๕ "	พ.ค. ๒๔๔๕	ต.ค. ๒๔๔๕
คลอง ๑๖ "	เม.ย. ๒๔๔๓	ส.ค. ๒๔๔๖
คลอง ๑๗ "	พ.ค. ๒๔๔๕	ก.ค. ๒๔๔๖
คลอง ๑๘ "	ก.ค. ๒๔๔๖	มี.ย. ๒๔๔๗
คลอง ๑๙ "	ส.ค. ๒๔๔๖	ส.ค. ๒๔๔๗
คลอง ๒๐ "	ก.ย. ๒๔๔๖	ก.ค. ๒๔๔๗
คลอง ๒๑ "	พ.ย. ๒๔๔๖	ต.ค. ๒๔๔๗
๖. คลองขอยฝั่งเหนือคลองรังสิต		
คลอง ๑ เหนือรังสิต	ก.พ. ๒๔๔๕	เม.ย. ๒๔๔๕
คลอง ๒ "	พ.ค. ๒๔๔๔	มี.ค. ๒๔๔๗
คลอง ๓ "	พ.ค. ๒๔๔๔	ม.ค. ๒๔๔๕
คลอง ๔ "	พ.ย. ๒๔๔๗	พ.ค. ๒๔๔๘
คลอง ๕ "	พ.ย. ๒๔๔๐	พ.ย. ๒๔๔๑

คลองที่ขุด	เริ่มขุด	ขุดเสร็จ
คลอง ๖ เหนือรังสิต	ต.ค. ๒๔๔๔	ก.ย. ๒๔๔๕
คลอง ๗ "	ต.ค. ๒๔๔๗	เม.ย. ๒๔๔๘
คลอง ๘ "	พ.ย. ๒๔๔๔	พ.ค. ๒๔๔๖
คลอง ๙ "	ธ.ค. ๒๔๔๕	ม.ค. ๒๔๔๖
คลอง ๑๐ "	มิ.ย. ๒๔๔๔	มิ.ย. ๒๔๔๕
คลอง ๑๑ "	พ.ค. ๒๔๔๔	พ.ค. ๒๔๔๕
คลอง ๑๒ "	ธ.ค. ๒๔๔๕	พ.ย. ๒๔๔๖
คลอง ๑๓ "	ม.ค. ๒๔๔๓	ก.ค. ๒๔๔๗
คลอง ๑๔ "	พ.ย. ๒๔๔๗	ธ.ค. ๒๔๔๗
คลอง ๑๕ "	พ.ย. ๒๔๔๗	ธ.ค. ๒๔๔๗
คลอง ๒๙ "	ม.ค. ๒๔๔๗	ก.ค. ๒๔๔๘
คลอง ๓๐ "	มี.ค. ๒๔๔๗	ต.ค. ๒๔๔๗
คลอง ๓๑ "	ม.ค. ๒๔๔๖	ต.ค. ๒๔๔๗
คลอง ๓๒ "	ก.ค. ๒๔๔๗	ก.ย. ๒๔๔๘
คลอง ๓๓ "	ก.ค. ๒๔๔๗	ธ.ค. ๒๔๔๗
๗. คลองขอยฝั่งเหนือคลองหกวาสายบน		
คลอง ๑ เหนือคลองหกวาสายบน	มี.ค. ๒๔๔๔	พ.ย. ๒๔๔๔
คลอง ๖ "	ก.ย. ๒๔๔๕	มิ.ย. ๒๔๔๖
คลอง ๑๐ "	มิ.ย. ๒๔๔๕	ต.ค. ๒๔๔๗
คลอง ๒๖ "	พ.ค. ๒๔๔๖	ธ.ค. ๒๔๔๘
คลอง ๒๗ "	ธ.ค. ๒๔๔๖	ก.ค. ๒๔๔๗
คลอง ๒๘ "	มิ.ย. ๒๔๔๖	ธ.ค. ๒๔๔๖

ชาวนาในรังสิต

(จากหนังสือประวัติศาสตร์คลองรังสิต การพัฒนาที่ดินและผลกระทบ
ต่อสังคม พ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๕๗ ของสุนทร อัสสะไวย์)

การบุกเบิกที่ดินใหม่ ๆ ขึ้นในบริเวณที่ราบภาคกลางโดยอาศัยการขุดคลองอย่างกว้างขวางในช่วงหลังสนธิสัญญาเบาริง โดยเฉพาะตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. ๒๔๑๐ เป็นต้นมา ชี้ให้เห็นชัดว่าเป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการข้าวที่ได้เพิ่มขึ้นในขณะนั้น พื้นที่บริเวณริมฝั่งคลองได้ถูกจับจองและหักร้างถางพงเพื่อทำเป็นนาอย่างแพร่หลายในเวลาต่อมา ในกรณีของเขตฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งเป็นเขตที่โครงการรังสิตตั้งอยู่นั้น พบว่าการบุกเบิกเป็นนาได้เกิดขึ้นโดยทั่วไปในเขตที่ราบอันกว้างใหญ่ซึ่งรวมถึงเขตอื่นๆ นอกเหนือจากเขตรังสิต

การตั้งถิ่นฐานของชาวนาในเขตรังสิต

๑. ลักษณะของการตั้งถิ่นฐาน

เมื่อคลองได้เปิดที่ดินที่รกร้างว่างเปล่าขึ้นใหม่นั้น พบว่าชาวนาได้เริ่มมีการอพยพเข้ามาตั้งทำนาโดยทั่วไป จากผลงานของนายจอห์นสตันได้แสดงให้เห็นภาพของการตั้งถิ่นฐานของชาวนาในบริเวณฝั่งตะวันออกไว้อย่างชัดเจนมาก กล่าวคือ ในเขตนี้อ่อนปี พ.ศ. ๒๔๓๔ ยังเป็นดินแดนที่รกร้าง เป็นที่อาศัยของสัตว์ป่า

ที่ดู ำธ แม้ว่าจะมีคลองประเวศบุรีรรมย์ ขุดผ่านแล้วก็ตาม แต่นับจากปี ๒๔๓๘ คนจะเริ่มเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำนาอย่างเห็นได้ชัด ทั้งนี้โดยเขาพิจารณาหลักฐานจากคนซึ่งเดินทางผ่านคลองประเวศ ในระยะปี พ.ศ. ๒๔๒๘ ซึ่งเป็นปีที่คลองขุดเสร็จแล้วถึง ๕ ปี ปรากฏว่าสองฝั่งคลองยังว่างเปล่าไม่มีการเพาะปลูก การตั้งถิ่นฐานอย่างหนาแน่นตามฝั่งคลองแสนแสบก็ยังไม่ปรากฏ แม้จนกระทั่ง ๒-๓ ปีต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๑ ตามบันทึกของนายแม็คคาร์ธีย์ ซึ่งไปทำการสำรวจทำแผนที่ของรัฐบาลในเขตน้นก็ยืนยันว่า คลองแสนแสบไม่มีการเพาะปลูก แต่เต็มไปด้วยฝูงช้างป่าที่มีอันตราย แต่หลังจากนั้น ๗ ปี คือ ในปี ๒๔๓๘ นายแม็คคาร์ธีย์ได้กลับไป ที่นั่นอีกและได้พบว่า ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นที่นั่นอย่างเห็นได้ชัด กล่าวคือ ช้างป่าได้ถูกขับไล่ออกไปและคนได้เข้าไปอยู่แทน บริเวณที่เขาอ้างถึงได้แก่ที่ดินซึ่งตรงขึ้นไปจากแสนแสบไปยังส่วนใต้ของรังสิต

ถ้าพิจารณาเฉพาะการตั้งถิ่นฐานในเขตรังสิตโดยตรง กล่าวได้ว่า ได้เริ่มขึ้นหลังเขตคลองแสนแสบและประเวศ กล่าวคือ เมื่อการตั้งถิ่นฐานในเขตดังกล่าวเต็มล้นแล้ว คนจะเริ่มอพยพเข้ามาในเขตรังสิต โดยเริ่มเข้ามาทางตอนใต้ก่อน แล้วค่อยๆ กระจายขึ้นไปทางตอนเหนือคือจะเป็นไปพร้อมกับที่คลองของบริษัทได้ขุดเข้าไป (คลองในโครงการรังสิตขุดทางตอนใต้ก่อน แล้วจึงขยายขึ้นไปทางเหนือ) ในระยะก่อนที่คลองจะขุดเข้าไป พบว่ามีคนเข้าไปตั้งถิ่นฐานอยู่บ้างแล้วในเขตรังสิต แต่ก็ค่อนข้างน้อย

และกระจัดกระจายเป็นหย่อมๆ (scatter settlement) พระยาอนุমানราชชนกกล่าวว่า บ้านที่สร้างขึ้นในเขตนี้จะต้องถมดินขึ้นเป็นโคกกลางทุ่งนํ้า ทั้งนี้เนื่องจากบริเวณนี้เป็นที่ลุ่ม เต็มไปด้วยหนองบึง และการระบายน้ำไม่ดี แต่เมื่อมีการขุดคลอง การตั้งบ้านเรือนจะทำได้ง่ายเข้า คือ สร้างบ้านเรือนบริเวณริมฝั่งคลอง ซึ่งคันคลองสามารถจะกั้นน้ำเอาไว้ได้ แต่ส่วนใหญ่บ้านก็ยังกระจัดกระจายอยู่ห่างๆ กัน จึงทำให้มีปัญหาที่ชาวนามักถูกโจรผู้ร้ายลอบทำร้ายและลักขโมยควายอยู่เสมอ เนื่องจากรัฐบาลไม่อาจเข้าไปควบคุมดูแลได้อย่างทั่วถึง

มีข้อที่น่าสังเกตสำหรับเขตรังสิตอีกประการหนึ่ง คือ ชาวนาที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตนี้ส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นเจ้าของที่ดิน แต่จะเช่ามาจากเจ้าของที่ดินทำเป็นปีๆ ไป อันนี้จะแตกต่างไปจากแถบคลองแสนแสบ ซึ่งชาวนาสวนใหญ่เป็นเจ้าของที่ดิน ผลอันหนึ่งก็คือ ลักษณะการตั้งถิ่นฐานจะมีลักษณะพิเศษ คือเป็นการตั้งถิ่นฐานแบบชั่วคราวมากกว่าจะเป็นการถาวร กล่าวคือ บ้านจะสร้างขึ้นในแบบที่ง่าย ๆ ด้วยวัสดุที่ราคาถูกและไม่คงทน และชาวนาก็จะย้ายที่อยู่อยู่ตลอดเวลา เห็นได้ชัดก็คือ ในระยะที่การทำนาไม่ได้ผล จะมีการอพยพออกครั้งละมากๆ เช่นในปี พ.ศ. ๒๔๔๙-๒๔๕๓ ซึ่งลักษณะเช่นนี้จะเห็นได้ต่อมาอีกนาน เมื่อนายซิมเมอร์แมนเข้ามาสำรวจสภาพเศรษฐกิจของไทยในระยะปี พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้กล่าวถึงสภาพความเป็นอยู่ในเขตรังสิตไว้ว่า เนื่องจากเป็นเขตที่มีการเช่าที่นาสูง ทำให้ชาวนาย้ายที่อยู่เสมอๆ

เขตนี้ไม่มีลักษณะของการพัฒนาขึ้นเป็นหมู่บ้าน (village) อย่างแท้จริงเหมือนที่อื่น ๆ ส่วนใหญ่คนจะสร้างบ้านเรือนแบบชั่วคราวเป็นบ้านเพียงหลังเดียวโดดๆ ตามฝั่งคลอง ไม่มีคอกสำหรับวัวควาย ไม่มีสวนพืชผักอื่นๆ และจะปลูกข้าวเพียงอย่างเดียว แล้วซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคทุกอย่างที่ตนต้องการ ลักษณะเช่นนี้จะมีผลต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวนาและต่อการผลิตอย่างมาก ซึ่งจะได้พิจารณาต่อไป

๒. การอพยพของชาวนาเข้ามาในเขตรังสิต

เมื่อบริษัทขุดคลองแลคูนาสยามได้ขุดคลองเข้าไปในเขตรังสิต ปรากฏว่าได้มีผู้คนพากันอพยพจากที่ต่างๆ เข้ามาในเขตนี้นานพอสมควร และทวีจำนวนขึ้นเรื่อยๆ จนรัฐบาลต้องเข้าไปจัดการปกครองในเขตนี้นั้นในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ โดยตั้งเป็นเมืองซึ่งได้รับพระราชทานนามว่า “เมืองธัญบุรี” คือ เมืองข้าวคู่กันกับเมือง “มินบุรี” ซึ่งตั้งขึ้นในเขตคลองแสนแสบทางตอนล่าง แปลว่า เมืองปลา คือ เป็นแหล่งที่มีความอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพยากรธรรมชาตินั่นเอง

จากจำนวนพลเมืองที่รายงานโดยเจ้าหน้าที่ฝ่ายรัฐบาล มีจำนวนเฉลี่ยราว ๓๕,๐๐๐ คน ในระยะปี พ.ศ. ๒๔๔๒ ถึง ๒๔๕๒ ขณะที่ตัวเลขที่อ้างถึงโดยหนังสือพิมพ์จะขึ้นไปสูงมากคือเฉลี่ยราว ๘๙,๐๐๐ คนในระยะเวลาใกล้เคียงกัน ถ้าเราลองคำนวณคนที่ใช้ทำนาตามเนื้อที่ที่ทำการเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวได้ซึ่งเฉลี่ยประมาณ ๓๐๐,๐๐๐ ไร่ ครอบครัวยี่สิบห้าคนทำได้ ๕๐ ไร่

และครอบครัวหนึ่งมีสมาชิก ๕ คน จะมีผู้ทำนาราว ๓๐๐,๐๐๐ คน จะเห็นได้ว่าเป็นจำนวนที่ใกล้เคียงกับตัวเลขของฝ่ายรัฐบาลมาก โดยเฉพาะถ้ารวมเอาแรงงานจ้างจากพวกลาวที่เข้ามาเพิ่มเติมในฤดูทำนาอีกราว ๕,๐๐๐ คน ฉะนั้นจำนวนพลเมืองตามรายงานของรัฐบาลจึงดูเหมือนว่าพอจะเชื่อถือได้ ขณะที่ตัวเลขตามหนังสือพิมพ์สูงมากเกินไปได้ แต่ก็มิใช่ออกจะสูงอีกว่า ในระยะ ๓ ปีต่อมาของรายงานฝ่ายรัฐบาล คือ พ.ศ. ๒๔๕๒ จำนวนหลัง พ.ศ. ๒๔๕๓ และ พ.ศ. ๒๔๕๔ เหตุใดจำนวนพลเมืองขึ้นไปสูง คือ ๖๐,๐๐๐-๗๐,๐๐๐ คน ทั้งๆ ที่จำนวนเนื้อที่เพาะปลูกในระยะนี้ก็ได้เพิ่มขึ้น แต่กลับลดน้อยลงเสียอีก เนื่องจากเป็นระยะที่การทำนาไม่ได้ผล จึงอาจเป็นไปได้ว่าตัวเลขสามจำนวนดังกล่าวมีข้อผิดพลาดไปบ้าง โดยเฉพาะเมื่อพิจารณาจำนวนพลเมืองในปีต่อๆ มา ซึ่งมีการรวบรวมไว้ในหนังสือ Statistical Year Book คือ พ.ศ. ๒๔๕๘, ๒๔๖๑ และ ๒๔๖๒ จะเห็นได้ว่าใกล้เคียงกับระยะปี พ.ศ. ๒๔๔๒-๒๔๕๒ อยู่มาก คือ ประมาณ ๔๐,๐๐๐ คน

อย่างไรก็ตาม พบว่าในงานของนายจอห์น สตันเมื่อพิจารณาถึงปัญหาความเสื่อมของคลองรังสิต เขาได้นำเอาตัวเลขจากหนังสือพิมพ์ Bangkok Times มาเป็นหลักในการเปรียบเทียบจำนวนพลเมืองที่ลดน้อยลง เมื่อคลองเริ่มตื้นเขิน คือ เริ่มจากปี พ.ศ. ๒๔๔๙ มีพลเมือง ๑๐๐,๐๐๐ คน แล้วค่อยๆ ลดลงจนเหลือ ๓๕,๑๖๕ คน ในปี พ.ศ. ๒๔๕๑ ตามรายงานของข้าหลวงเกษตร

แล้วเริ่มเพิ่มขึ้นใหม่เป็น ๖๗,๘๗๐ คน และ ๖๔,๗๗๕ คน ในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ถึง ๒๔๕๔ ตามรายงานของข้าหลวงเกษตรเช่นกัน ซึ่งถ้าพิจารณาเฉพาะตัวเลขจำนวนพลเมือง จะเห็นได้ว่า ทำให้มองเห็นภาพการเคลื่อนไหวของผู้คนเขตนี้อย่างชัดเจนมาก แต่ขณะเดียวกัน จอห์นสันตันก็ยอมรับว่าตัวเลขทั้งหมดที่ใช้ไม่สัมพันธ์กับจำนวนเนื้อที่เพาะปลูก รวมถึงจำนวนโคกระบือที่มีอยู่เลย

ปัญหาที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งเกี่ยวกับการอพยพของชาวนาเข้ามาในเขตรังสิต คือ ปัญหาว่าชาวนาเหล่านี้มาจากไหน เพราะเหตุใดเขาจึงเข้ามา จากหลักฐานพบว่า มีราษฎรมาจากหลาย ๆ ส่วนของประเทศ และก็มีเหตุผลที่เข้ามาแตกต่างกันออกไป เหตุผลใหญ่ที่สุดของการเข้ามาเข้าใจว่า เป็นเพราะการที่เห็นโอกาสที่เศรษฐกิจกำลังเฟื่องฟู การค้าข้าวกำลังเจริญ และราคาข้าวก็สูง คนจึงให้ความสนใจด้วยการเข้าไปลงทุนซื้อที่นาและเข้าไปทำนา กลุ่มที่เห็นได้ชัดที่สุดได้แก่คนกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นคนที่มีฐานะเศรษฐกิจได้ดีที่สุด เนื่องจากกรุงเทพฯ เป็นแหล่งของการค้าข้าว ตัวอย่างที่อาจจะยกมาให้เห็นได้ เช่น กรณีนายเพชร และปาน ภรรยา ซึ่งอยู่ที่ตำบลสามเสน กรุงเทพฯ ได้ตรอกที่นาบริษัท ขุดคลองฯ ที่คลองซอยที่ ๕ ฝั่งตะวันตก ได้คลองรังสิต จำนวน ๑๕๐ ไร่ และได้เข้าไปทำนาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๓๖ และแม้แต่ว่าคนที่ไปรับราชการก็จะใช้เวลาเท่าที่มีออกไปทำนา เช่น กรณีของ มะปี่ เมี่ยมะ สังกัดกรมทหารเรือ โรงหล่อ กรุงเทพฯ ตรอกนา คลองซอยที่ ๑๔ ฝั่งตะวันตก ได้คลอง ๖ ไร่ ๕๐ ไร่ ในปี พ.ศ.

๒๔๓๕ มะปิต้องเข้าเวรรับราชการที่กรมทหารเรือ ระยะที่ออกเวรก็ออกไปทำนา เมื่อมีราชการก็กลับมาทำให้ภรรยาดูแลนาแทน

เหตุผลอีกประการหนึ่งของการอพยพเข้ามาก็คือ การปฏิรูปทางสังคม การเมืองและการปกครอง ที่สำคัญคือ การเลิกระบบไพร่และการเลิกทาส ซึ่งจะมีผลให้เกิดมีแรงงานอิสระขึ้นจำนวนมาก คนเหล่านี้จะถูกผลักดันให้ต้องออกไปทำมาหากินเลี้ยงตัวเองในดินแดนใหม่ที่ได้เปิดขึ้น ตัวอย่างของแรงงานที่เคยเป็นไพร่ เห็นได้ชัดจากแรงงานพวกลาว ซึ่งอพยพมาจากแถบตะวันออกเฉียงเหนือ พวกนี้มีอิสระที่จะลงมารับจ้าง เนื่องจากไม่มีการผูกพันที่จะต้องอยู่ติดที่เพื่อรับใช้มูลนายหรือราชการ เนื่องจากได้เสียเงินค่าราชการแล้ว ในส่วนของทาสก็เป็นอีกกลุ่มหนึ่งที่มีการอพยพเข้ามา แต่ไม่มีหลักฐานที่ชัดเจนว่า เมื่อทาสได้เป็นอิสระแล้วได้อพยพเข้ามาเท่าที่ปรากฏมีเพียงว่า ในการอพยพเข้ามานั้น พวกเจ้านาย ข้าราชการ และคนมีเงิน มีทาสอยู่ในครอบครองของตน ได้นำเอาทาสเหล่านั้นเข้ามาทำนาให้ตน ซึ่งน่าจะเข้าใจได้ว่า เมื่อการมีทาสได้ถูกคลี่คลายและยกเลิกไปในที่สุดนั้น ทาสที่มีเหล่านี้อาจจะเป็นคนอิสระ ซึ่งก็คงจะยังคงทำนาอยู่ต่อไปโดยอาจจะเช่าที่นาจากนายเดิม ตัวอย่างของการนำเอาทาสเข้ามาใช้ในรังสิต เช่น แก้วภรรยานายชำนาญอักษร อยู่ตำบลคลองข่มป้อย กรุงเทพฯ ได้ตรอกที่นาบริษัทที่คลองซอยที่ ๘ ฝั่งตะวันออกในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ จำนวน ๑,๑๐๐ ไร่ และได้ให้ผู้คนเข้าทาสออกไปหักจ้างทางพงทำนา

ขณะเดียวกันก็ดูเหมือนว่า การอพยพเข้ามามีเหตุผลอีกประการหนึ่ง คือ มาจากการที่คนตระหนักถึงความสำคัญของการพัฒนาระบบคลองชลประทานโดยบริษัทว่าจะช่วยให้ทำการเพาะปลูกได้ดีขึ้นกว่าที่เดิมที่ตนอยู่ คือ มีน้ำทำอุดมสมบูรณ์ และยังมีเส้นทางขนส่งที่ดีด้วย จากรายงานของไฮเดกล่าวว่า ผู้ที่อพยพเข้ามาในรังสิตส่วนหนึ่ง มาจากแถบชายฝั่งทะเลทางตอนใต้ พวกนี้ทำนาอยู่แต่เดิมแต่ต้องอพยพทิ้งที่นาเดิม ซึ่งดินและน้ำได้เค็มขึ้นจนไม่อาจเพาะปลูกได้ ทั้งนี้เนื่องมาจากการขุดคลองบริเวณริมฝั่งทะเลเพื่อเข้าไปตัดพื้นและจาก เมื่อนานเข้าคลองเหล่านี้จะขยายกว้างออก ทำให้น้ำเค็มไหลเข้าคลอง และทำให้น้ำเสียหายประมาณ ๕๐,๐๐๐ ไร่ ขณะเดียวกัน การที่ป่าริมทะเลถูกตัดทำลาย ก็พิจารณาได้ว่า เป็นเหตุให้น้ำเค็มไหลเข้ามาได้ง่ายด้วย ซึ่งบริเวณที่ประสบกับปัญหานี้จะได้แก่ นาแถบเมืองฉะเชิงเทรา สมุทรปราการ นาคลองประเวศบุรีรัมย์ และคลองนิมมาตารวมถึงนาแขวงกรุงเทพฯ และนนทบุรี นอกจากนั้น ก็มีชาวนาจากที่อื่นๆ อีกที่อพยพเข้ามา เช่น จากมณฑลอยุธยา นครนายก รวมทั้งพวกลาวจากมณฑลทางตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งมีทั้งที่มาจับจ้างเฉพาะฤดูทำนา และที่มำตั้งถิ่นฐานอยู่ถาวร ก็มีเหตุผลเพราะที่เดิมน้ำทำไม่สมบูรณ์และทำการเพาะปลูกไม่ได้ผลเป็นสำคัญ

ที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งสำหรับเขตนี้ คือเป็นแหล่งที่มีคนต่างชาติเข้าไปอยู่มากเช่นกัน คือ มีทั้งจีน ญวน และแขกมลายู

พวกนี้ส่วนใหญ่เป็นคนในบังคับต่างประเทศ เช่น บังคับอังกฤษ ฝรั่งเศส และฮอลันดา ตัวอย่างที่เห็นได้ เช่น ในบริเวณที่ดินของบริษัทลำไทรซึ่งมีบาทหลวงยวงเป็นผู้จัดการ มีพวกจีนและญวนซึ่งนับถือศาสนาโรมันคาทอลิกเข้าไปตั้งทำนาอยู่หนาแน่น

กล่าวโดยทั่วไป เขตรังสิตเมื่อเปิดขึ้นนั้น ได้เป็นที่รวมของคนที่อพยพมาจากทุกหนทุกแห่ง เพื่อเข้ามาแสวงหาผลประโยชน์จากดินแดนใหม่ ซึ่งก็ย่อมจะมีทั้งคนที่ดีและไม่ดี คนที่มีอำนาจมีพวกพ้อง และที่ไม่มี การใช้อำนาจที่ไม่เป็นธรรมดูเหมือนจะเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ง่าย โดยเฉพาะเมื่อการปกครองของรัฐบาลยังไม่เข้าไปถึง ตัวอย่างที่เห็นชัดก็คือ การวิวาทแย่งชิงที่นาเกิดขึ้นแพร่หลายมาก มีการใช้กำลังและอำนาจเข้าข่มขู่กัน การดำเนินชีวิตของชาวนาในดินแดนใหม่นี้ จึงไม่ใช่เรื่องที่ชาวนาจะสุขสบายนัก เพราะนอกจากจะต้องทำงานหนักในการบุกเบิกที่นา ก็ยังมีปัญหาในเรื่องความไม่ปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินอยู่มากด้วย

นาคูโคและนาฟางลอย

(จากหนังสือประวัติศาสตร์คลองรังสิต การพัฒนาที่ดินและผลกระทบ
ต่อสังคม พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๕๗ ของสุนทรี อาสะไวย์)

ในการทำนาของไทยพบว่าได้มีการจำแนกประเภทของนาอยู่วิธีหนึ่งเรียกว่า นาคูโคและนาฟางลอย จุดมุ่งหมายสำคัญดูเหมือนต้องการจะแยกเพื่อการจัดเก็บ (ภาษี) ค่านา ความเป็นมาของนาทั้งสองประเภทที่เกี่ยวกับค่านา สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงอธิบายไว้ว่า นาคูโคเป็นนาที่อาศัยได้ทั้งน้ำฝนและน้ำท่าซึ่งหลากมาตามฤดูกาล ทำได้ผลเต็มที่จึงเรียกเก็บค่านาเต็มตามเนื้อที่นาที่มีอยู่ไม่ว่าจะทำหรือไม่ การเก็บค่านาวิธีนี้ทรงอธิบายว่า มาจากการที่นาคูโคแต่เดิมใช้วิธีนับจำนวนคูโค (กระป๋อง) ที่ใช้ทำนาในที่นั้นๆ ถือเป็นยุ่วตโคคู่หนึ่งจะทำนาในที่เช่นนั้นได้ผลประมาณปีละเท่าใด เอาเกณฑ์จำนวนโคขึ้นตั้งเป็นอัตราหาจ้าวค่านาที่จะต้องเสีย ที่ทรงเข้าพระทัยเช่นนี้ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงชี้แจงว่า เพราะได้ไปเห็นวิธีเก็บค่านาที่เมืองปัตตานียังใช้วิธีนับจำนวนคูโคที่ใช้ทำนามากำหนดหาจ้าวค่านาที่จะต้องเสียอยู่ และได้ความว่าได้เก็บเช่นนี้มาแต่โบราณ อย่างไรก็ตามโดยทั่วๆ ไป ในสมัยรัตนโกสินทร์ได้เลิกการเก็บค่านาตามจำนวนคูโคแล้ว หันมาใช้วิธีรังวัดที่นากำหนดลงในหนังสือสำคัญที่เรียกว่า “ตราแดง” แทนแต่คนทั้งหลายก็ยังคงเรียกชื่ออยู่อย่างเดิม ส่วน

การเก็บอย่างนาฟางลอยเนื่องจากเป็นนาดอนได้อาศัยแต่เพียงน้ำฝน
ผลที่ได้ไม่แน่นอนจึงกำหนดเก็บค่านาตามเนื้อที่ที่ทำได้จริง ที่ใด
ไม่ได้ทำก็ไม่ต้องเสีย คือเอาตอซังข้าวเป็นที่สังเกตในการเก็บค่านา

การเก็บค่านาเป็นนาคูโคและนาฟางลอยนั้นได้เริ่มมีขึ้น
เมื่อใดไม่ปรากฏแน่ชัด สมเด็จพระนเรศวรมหาราชฯ ทรงอธิบายว่า
เข้าใจว่าใช้กันมาแต่โบราณก่อนสมัยอยุธยา ซึ่งก็เป็นเรื่องที่ไม่อาจ
หาหลักฐานมายืนยันได้ ทว่าสำหรับสมัยอยุธยานั้นเข้าใจว่ามีการ
เก็บตามแบบดังกล่าว สังเกตได้จากบันทึกของลาลูแบร์กล่าวว่า
ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มีการเรียกเก็บค่านาเป็น ๒ วิธี การ
เก็บค่านาวิธีเก่าจะเก็บเท่าที่ทำได้เหมือนกันหมด ส่วนค่านาที่ได้
ทรงตั้งขึ้นใหม่เฉพาะเขตหัวเมืองที่ทรงมีพระราชอำนาจเต็มเท่านั้น
ให้เก็บหมดเนื้อที่ที่มี ซึ่งเมื่อกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ทรงแปล
ข้อเขียนของลาลูแบร์ก็ทรงกล่าวว่า เป็นการเก็บอย่างนาฟางลอย
และนาคูโคนั่นเองสำหรับสมัยรัตนโกสินทร์ การเก็บค่านาเป็นนา
คูโคและนาฟางลอยได้มีมาตั้งแต่รัตนโกสินทร์ตอนต้น มีหลักฐาน
ว่าเก็บในสมัยรัชกาลที่ ๒ เป็นต้นมา

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากหลักฐานต่างๆ ที่กล่าวถึง
เรื่องนาคูโคและนาฟางลอยพบว่าความสำคัญของนาทั้ง ๒ ประเภท
จะมีมากไปกว่าเรื่องของวิธีการเก็บค่านา ซึ่งอาจจะพิจารณาได้
ดังต่อไปนี้

๑. นาคูโค เป็นนาบนพื้นที่ราบลุ่ม มีระบบน้ำที่ให้ผล
มั่นคงกว่าคือได้รับทั้งน้ำฝนและน้ำท่า ขณะที่นาฟางลอยเป็นนา

ในทีตอนจึงอาศัยแต่น้ำฝนเป็นสำคัญ ดังที่มีคำเรียกว่าเป็น “นา
น้ำฝนฟางลอย” มีข้อโต้แย้งอยู่อันหนึ่งคือ บ้านทีกของลาลูแบร์
ได้ให้ข้อเท็จจริงที่แตกต่างออกไปว่า นาคุโคในสมัยพระนารายณ์
คือนาที่เรียกเก็บเฉพาะในหัวเมืองที่พระราชอำนาจมีอย่างบริบูรณ์
ซึ่งในประเด็นนี้แลงกาต์ได้ให้ความเห็นว่าเป็นคำอธิบายที่ไม่ลู่จะ
สมเหตุผลนัก เพราะที่จริงจะต้องคำนึงถึงความอุดมสมบูรณ์ของ
ที่ดินด้วย กล่าวคือ

บางเมืองที่นารับการท่น้ำไว้ได้บริบูรณ์ ทำได้
ทุกปีโดยไม่ต้องอาศัยน้ำฝนโดยเฉพาะ แต่ยังอาศัยน้ำ
ทำด้วย การเก็บเกี่ยวจะผลมากหรือน้อยนั้นก็สุดแล้วแต่
ความหมั่นเพียรบากบั่นของเจ้าของ แต่มีบางเมืองที่การ
ทำนาต้องอาศัยน้ำฝนโดยเฉพาะ ถึงแม้ว่าเจ้าของมีความ
พากเพียรจริง ก็ยังไม่สามารถที่จะทำได้เต็มเนื้อที่ บางปี
หากฝนไม่เพียงพอจำต้องทำแต่บางส่วน วิธีการเก็บอย่าง
ใหม่ (คือนาคุโค) เห็นจะใช้ได้เฉพาะแต่เมืองที่มีน้ำ
บริบูรณ์เท่านั้น หาใช่เพราะในเมืองนั้นพระเจ้าแผ่นดินมี
อำนาจบังคับบัญชาราษฎรมากกว่าเมืองอื่น

อย่างไรก็ตาม ในความเห็นของผู้เขียนข้อเขียนของลาลูแบร์
ไม่ถือว่าผิด เพราะลาลูแบร์มองจากสภาพที่เขาได้เห็น กล่าวคือ
เขตนาคุโคจะได้แก่เขตพระราชธานีคือเขตพระนครและหัวเมืองที่
ล้อมรอบ ซึ่งเป็นเมืองที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชอำนาจเต็ม
ที่จริง ๆ ขณะเดียวกันก็เป็นความจริงด้วยที่ว่าเมืองเหล่านั้นมีน้ำท่า

บริบูรณ์ดังที่เลงกาด์คาคหมาย ซึ่งทั้งนี้ก็เนื่องมาจากข้อเท็จจริงที่ว่า การตั้งเมืองหลวงแต่ก่อนย่อมเลือกภูมิประเทศที่มีความอุดมสมบูรณ์ ถ้าสามารถทำได้ก็จะต้องเป็นที่ราบมีแม่น้ำไหลผ่าน ทั้งนี้เพื่อช่วยในการปลูกข้าวให้เพียงพอสำหรับใช้บริโภค รวมถึงเพื่อสะสมไว้เป็นเสบียงในยามสงครามหรือในยามที่เกิดขาดแคลน

๒. ในเรื่องวิธีการทำนาของนาคูโคและนาฟางลอย ประกาศรัชกาลที่ ๔ ฉบับที่ ๒๕๘ คือประกาศพระราชบัญญัตินาตราแดงและนาคูโค และประกาศในรัชกาลที่ ๕ คือประกาศแก่วิธีและพิักดเก็บเงินค่านา พ.ศ. ๒๔๔๘ กล่าวว่านาคูโคเป็น “นาหว่าน” ซึ่งนาประเภทนี้เนื่องจากเป็นที่ราบลุ่มวิธีทำจะต้องมีการเตรียมพื้นดินก่อนการหว่านเมล็ดข้าวโดยการไถคราดดินก็จะต้องใช้วัวควายเข้าช่วย ส่วนนาฟางลอยเอกสารเดียวกันกล่าวถึงว่าเป็น นาน้ำฝน นาปัก และนาสวนนาปัก และจากเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๔ กล่าวว่าป็นนาสวนปักดำและนาปักดำ ซึ่งวิธีการทำนาประเภทนี้จากหนังสือ*ประวัติกระทรวงเกษตรฯ* ได้แก่วิธีการทำนา ๒ วิธี คือ หยอด และดำ กล่าวคือ

(๑) นาที่ทำบนเขา โคกเนิน หรือตามป่า อาศัยเฉพาะน้ำฝน หรือทำตามแอ่งที่มีน้ำซับ นาชนิดนี้ต้องตัดโค่นต้นไม้ใหญ่ลงแล้วเผาไปไม่กึ่งไม้ให้หมด จึงขุดดินหยอดเมล็ดข้าวก่อนฤดูฝน นาชนิดนี้ไม่สู้มีใครทำมาก แม้จะได้เมล็ดข้าวมากเพราะอยู่ในกันดาร ขาดดินก็จืดเร็วทำได้เพียง ๒-๓ ปีก็ต้องย้ายหาที่ใหม่ นาประเภทนี้เรียกว่า นาน้ำฝน หรือนาป่า

(๒) นาในที่ราบ ซึ่งเป็นที่ดอนอาศัยได้เฉพาะน้ำฝน ประเภทนี้จะต้องมีการไถคราดดิน ทำคันสำหรับกันน้ำฝนเอาไว้และใช้วิธีปักดำ ประเภทนี้คือเป็นน่าน้ำฝนเช่นกัน มีชื่อเรียกว่า นาไร่

(๓) นาที่ทำตามท้องร่องสวน หรือไร่ที่ปลูกไม้ล้มลุกอาศัยน้ำฝนเช่นกัน มีบ้างที่อาศัยน้ำที่ไหลมาจากที่อื่น นาประเภทนี้ก็ใช้วิธีตกกล้าและปักดำ เรียกว่า นาสวน นาดำ หรือนาปัก

สรุปความก็คือ นาคุโค จากการที่ทำบนพื้นที่ราบลุ่มคือ มีน้ำบริบูรณ์ จึงสามารถทำได้เต็มเนื้อที่ ขณะที่นาฟางลอยความไม่แน่นอนในเนื้อที่เพาะปลูกจะมีอยู่มาก กล่าวคือ ประเภทที่เป็นนาป่าขึ้นอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของเนื้อดิน เมื่อดินจืดก็ต้องย้ายประเภทที่สอง คือนาไร่ก็ต้องขึ้นอยู่กับสภาพของดินฟ้าอากาศเป็นสำคัญ ขณะที่ประเภทที่ ๓ คือนาสวน แม้ผลที่ได้จะบริบูรณ์แต่ก็ทำเป็นส่วนน้อย เพราะนาประเภทนี้ทำเป็นเพียงผลพลอยได้เท่านั้น

๓. จากการที่กำหนดว่า นาคุโคเป็นนาในท้องที่มีน้ำบริบูรณ์ ทางกรจึงได้กำหนดไว้ว่ามีอยู่ใน ๔ หัวเมือง คือ กรุงเก่า ลพบุรี อ่างทอง และสุพรรณบุรี ในสมัยรัตนโกสินทร์นาคุโคมีหลักฐานอย่างแน่ชัดว่าได้แก่นา ๔ หัวเมืองนี้ แต่สำหรับสมัยอยุธยาไม่แน่ว่าคือที่ใดบ้างแต่ถ้าเชื่อตามลาลูแบร์ว่าเขตนาคูโคคือบริเวณที่อยู่ในพระราชอำนาจอย่างเต็มที่ก็เห็นจะได้แก่พระนครศรีอยุธยา และหัวเมืองข้างเคียง ซึ่งก็น่าจะเป็น ๔ หัวเมืองที่มีหลักฐานว่าเรียกเก็บในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั่นเอง

สำหรับนาคูโค สมัยรัตนโกสินทร์นั้นพบว่าได้เรียกเก็บเฉพาะในเขต ๔ หัวเมืองมาจนถึงรัชกาลที่ ๕ และมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ คือในปี พ.ศ. ๒๔๕๑ จึงได้มีการขยายเขตนาคูโคเพิ่มเติม เหตุผลที่มีการขยายเข้าใจว่าเนื่องจากที่การทำนาได้มีความเปลี่ยนแปลงเจริญขึ้นกว่าเดิมมาก โดยเฉพาะการขุดคลองอย่างแพร่หลายทำให้มีการขยายเนื้อที่ทำนามากขึ้น และคลองก็ยังช่วยเพิ่มน้ำให้แก่นานอกเหนือจากน้ำฝน ขณะที่การค้าข้าวก็เจริญขึ้นอย่างมาก ทำให้รัฐบาลเห็นว่ามิได้ผลสมควรที่จะขยายการจัดเก็บเป็นนาคูโคออกไป เขตที่มีการจัดเก็บเป็นนาคูโคได้แก่ มณฑลกรุงเก่า มณฑลราชบุรี มณฑลนครสวรรค์ มณฑลพิษณุโลก ทั้งนี้โดยกำหนดรายละเอียดเป็นรายตำบลอำเภอ และจังหวัด อย่างไรก็ตาม ปรากฏว่านาคูโคที่มีการขยายใหม่นี้ก็มีอยู่ไม่น้อยที่ภายหลังต้องเปลี่ยนกลับไปเป็นนาฟางลอยในระยะปี พ.ศ. ๒๔๕๓ ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากการทำนาไม่ใคร่ได้ผลนั่นเอง

๔. ผลผลิตจากนาคูโคโดยทั่วไปมีคุณภาพเลวกว่าหรืออยู่ห่างไกลกรุงเทพฯ ซึ่งเป็นตลาดค้าข้าวในสมัยรัตนโกสินทร์กว่าเขตนาฟางลอย (เขตใกล้กรุงเทพฯ มักจะเป็นนาสวน) ราคาข้าวที่ได้จึงต่ำกว่า

๕. เนื่องจากท้องที่นาคูโคไม่ค่อยมีความเสียหายจากภัยธรรมชาติจึงเรียกเก็บค่านาเต็มตามเนื้อที่ที่มีอยู่ ส่วนในท้องที่นาฟางลอยนั้นเนื่องจากผลไม่แน่นอนก็ให้เก็บตามที่ปลูก

๖. จากการที่เขตนา ๔ หัวเมืองซึ่งเป็นเขตนาคูโค เป็น

บริเวณที่มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติดังได้กล่าวแล้ว การทำนาในเขตนี้จึงทำได้เต็มที่และทำได้อย่างสม่ำเสมอ คือเป็น **Settled Agriculture** อย่างแท้จริง หรือกล่าวได้อีกนัยหนึ่งคือเป็นเขตที่มีการพัฒนาทางด้านการเพาะปลูกแล้วอย่างสมบูรณ์ แต่การที่เขตนี้ใช้วิธีทำนาเป็นนาหว่านแทนที่จะเป็นนาดำ ซึ่งความจริงให้ผลผลิตสูงและคุณภาพดีกว่าก็เนื่องจากสภาพของพื้นที่เป็นสำคัญ กล่าวคือในเขต ๔ หัวเมืองเป็นเขตที่ราบลุ่มมาก เมื่อน้ำท่าไหลบ่าเข้ามาอย่างรวดเร็ว ถ้าทำนาดำโดยไม่มีการควบคุมระดับน้ำก็จะเสียหายได้มาก ขณะเดียวกันการที่นิยมทำนาหว่านก็เพราะในช่วงนั้นค่าแรงแพง นาหว่านมีความเหมาะสมมากกว่า ส่วนในเขตนานนอกจาก ๔ หัวเมืองเนื่องจากเป็นเขตที่ไม่อุดมสมบูรณ์การเพาะปลูกจึงยังเลือนลอยอยู่มาก เห็นได้จากการที่ชาวนามักจะโยกย้ายไปทำนาในที่ใหม่ ๆ อยู่เสมอเพื่อหาแหล่งที่อุดมสมบูรณ์กว่า นาประเภทนี้จึงมีลักษณะอย่างที่เราเรียกว่า **Shifting Cultivation** คือเป็นนาเลือนลอยอยู่มากจัดเป็นนาที่เพิ่งพัฒนาขึ้นใหม่หรือพัฒนาแล้วแต่ยังไม่สมบูรณ์

๗. จากการที่มีการเก็บค่านาด่างกัน การออกหนังสือสำหรับที่นาทั้ง ๒ ประเภทจึงแตกต่างกันไป กล่าวคือ นาคูโคจะออกหนังสือเรียกว่า “ตราแดง” ขณะที่นาฟางลอยจะออกหนังสือเรียกว่า “ตราจองหรือใบตราจอง” ซึ่งกรรมสิทธิ์ของที่นาทั้ง ๒ จะต่างกัน ที่นาตราแดงจะทำหมดหรือไม่หมดเนื้อที่ประการใดก็ตาม ถ้าเจ้าของที่ยังเสียค่านาอยู่แล้วก็มีกรรมสิทธิ์ไม่ขาด ส่วน

ตราจองนั้นถ้าเจ้าของที่ไม่ได้ทำเพียง ๓ ปี กรรมสิทธิ์ต้องกลับเป็นของหลวง สำหรับในกรณีของนาสวน ซึ่งโดยปกติจะมีการออกหนังสือสำหรับที่ดินสวนที่เรียกว่า “โฉนดตราแดงหรือหน้าโฉนด” และก็มีกรเรียกเก็บอากรค่าสวนอยู่แล้ว ฉะนั้นเมื่อมีการทำนา จึงเรียกค่านาเท่าที่ทำได้แต่กรรมสิทธิ์ก็ยังเป็นไปตาม “โฉนดตราแดงหรือหน้าโฉนด” คือมีกรรมสิทธิ์ถาวร

สำหรับอัตราค่านาโคและนาฟางลอยในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ มีปรากฏดังต่อไปนี้

รัชกาลที่ ๒ ทั้งนาโคและนาฟางลอยเรียกเก็บเป็นฟางข้าวในอัตราเท่ากัน คือเรียกข้าวเปลือกที่ราษฎรทำนาได้ไร่ละ ๒ ถัง และบังคับซื้อข้าวเข้าหลวงไร่ละ ๒ ถัง ราษฎรที่ทำนาต้องขนข้าวของหลวงเหล่านั้นไปจนถึงฉางหลวงเหมือนกันทั้งในกรุงและหัวเมือง

รัชกาลที่ ๓ จากการที่ทรงพระราชดำริว่า วิธีเก็บหางข้าวและบังคับให้ราษฎรขนส่งถึงฉางหลวงเป็นความเดือดร้อนนัก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนเก็บค่านาเป็นเงินเท่ากันทั้งนาโคและนาฟางลอยคือไร่ละ ๑ สลึงเฟื้อง

รัชกาลที่ ๔ การที่มีการเปิดขายข้าวให้ต่างประเทศทรงมีพระราชดำริว่า ราษฎรคงพอใจที่จะทำนาให้เต็มที่ นาโคจึงเสียเปรียบนาฟางลอยเพราะจะทำนาหรือไม่ก็ต้องเสียค่านาเต็มเนื้อที่ และเจ้าของนาโคเองก็ร้องอยู่เนืองๆ ว่า ทำนาไม่ได้ผลจะขอลดหย่อนค่านาซึ่งเป็นการยากที่จะได้สวน ขณะเดียวกันคนทำนาโค

มักเป็นคนไพร่หลวงที่ต้องรับราชการหนัก คือเป็นผีพาย เป็นต้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ลดค่านาคูโคงเหลือเพียง ๑ สลึง แต่ห้ามมิให้ขอลดหย่อนอีก ส่วนนาฟางลอยคงเก็บในอัตราเดิม คือ ๑ สลึงเพ็อง ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๐๗ อย่างไรก็ตาม การที่เริ่มมีการเก็บค่านาทัง ๒ ชนิดในอัตราแตกต่างกันโดยที่เรียกเก็บจาก นาฟางลอยในอัตราสูงกว่า ก็แสดงให้เห็นว่านาฟางลอยในช่วงนี้ ก็สามารถปลูกได้ดีและได้ผลมาก คือค่อนข้างจะมีการเพาะปลูก แน่นนอนแล้ว

รัชกาลที่ ๕ ในปี พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้มีการเปลี่ยนแปลง การเก็บค่านาใหม่ด้วยทรงพระราชนิพนธ์ว่าบ้านเมืองได้เจริญรุ่งเรือง ขึ้นกว่าเมื่อ ๕๐ ปีก่อนมาก การทำไร่นาค้าขายมีผลเพิ่มขึ้นถึง ๕-๖ เท่า อัตราค่านาใหม่ได้แบ่งที่นาออกเป็น ๕ ชั้น คือนาเอก โท ตรี จัตวา และเบญจจะ แต่ก็ยังคงเก็บนาโคอัตราต่อไร่ต่ำกว่า นาฟางลอยดังนี้

นาโค	นาเอก	ไร่ละ	๑	บาท
	นาโท	ไร่ละ	๔๘	อัฐ
	นาตรี	ไร่ละ	๔๐	อัฐ
	นาจัตวา	ไร่ละ	๓๒	อัฐ
	นาเบญจจะ	ไร่ละ	๒๔	อัฐ

นาฟางลอย สูงกว่านาโค ๑/๔

นาหวงห้าม ๑/๘ ของนาโค

พ.ศ. ๒๕๕๒ เมื่อเปลี่นนอัตราค่านาเป็นสตางค์ กำหนดค่านาดังนี้

		นาคู้โค	นาฟางลอย	นาหวงห้าม
นาเอก	ไร่ละ	๑ บาท	๑.๒๐ บาท	๑๒ สตางค์
นาโท	ไร่ละ	๘๐ สตางค์	๑.๐๐ บาท	๑๐ สตางค์
นาตรี	ไร่ละ	๖๐ สตางค์	๘๐ สตางค์	๘ สตางค์
นาจัตวา	ไร่ละ	๔๐ สตางค์	๖๐ สตางค์	๖ สตางค์
นาเบ็ญจะ	ไร่ละ	๓๐ สตางค์	๔๐ สตางค์	๕ สตางค์

สำหรับเขตรั้งลลลพบว่าได้เรียกเก็บค่านาเป็นนาฟางลอยนับตั้งแต่แรกเริ่มที่มีการทำนา รัฐบาลได้มีความคิดที่จะเปลี่นการเก็บค่านาเขตนี้เป็นนาคู้โคอยู่บ้าง เช่นในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ในการประชุมเทศบาลได้มีการเสนอให้เก็บค่านาในมณ ลกรุงเทพฯ ที่ได้ออกโฉนดอย่างใหม่ (ซึ่งเขตรั้งลลลได้รวมอยู่ด้วย) เป็นนาคู้โค แต่ที่ประชุมเห็นว่ายังควรเก็บเป็นนาฟางลอยอย่างเดิมก่อน และเมื่อนำเข้าประชุมในที่ประชุมเสนาบดีก็ยงมีความเห็นให้คงเก็บเป็นนาฟางลอยเช่นกัน ซึ่งเข้าใจว่าที่ความเห็นส่วนใหญยงไม่ต้องการให้เก็บเป็นนาคู้โคเนื่องจากการทำนาในเขตนี้ยงไม่ได้ผลบริบูรณ์นั่นเอง

อัตราค่านาฟางลอยในเขตรังสิต มีการกำหนดดังต่อไปนี้

อำเภอเมือง	คลองรังสิตฝั่งเหนือ	
(เมืองธัญบุรี)	ตั้งแต่คลอง ๑๓ ฝั่งตะวันออก	
	ถึงคลอง ๑๑ ฝั่งตะวันตก	} เอก
	ย่นขึ้นไป ๔๐ เส้น	
	ฝั่งใต้ตั้งแต่คลอง ๓	
	ถึงคลอง ๑๑ จดเขต	
	อำเภอลำลูกกา	

อำเภอเมือง	นอกจากที่กำหนด	ตรี
อำเภอลำลูกกา	ทุกตำบล	เอก
อำเภอคลองหลวง	ทุกตำบล	โท
อำเภอหนองเสือ	ทุกตำบล	ตรี

อย่างไรก็ตามปรากฏว่า ได้เคยมีเจ้าของนาในเขตรังสิตได้ร้องเรียนต่อรัฐบาลให้เปลี่ยนเก็บค่านาเป็นนาคูโค คือ พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นอดิศราชดิฐมเดช และหมื่นภูเบศร์ ปลัดกรมซึ่งมีนาอยู่ที่ตำบลลำลูกกาได้ร้องเรียนในปี พ.ศ. ๒๔๔๘ ทั้งนี้เข้าใจว่าเนื่องจากการที่มีการขึ้นค่านาตามพิกัดอัตราใหม่ทำให้นาดังกล่าวเป็นนาเอกฟางลอยซึ่งอัตราค่านาสูง และเห็นว่าถ้าเปลี่ยนเป็นนาคูโคจะทำให้เสียค่านาถูกลง ขณะเดียวกันการขอเปลี่ยนดังกล่าวก็แสดงว่าการเพาะปลูกอย่างถาวรในเขตนี้มีมาก จึงพอใจที่จะเสียเป็นนาคูโคมากกว่าเป็นนาฟางลอย เนื่องจากอัตราค่านาต่อไร่ต่ำกว่า

บรรณานุกรม

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ.

วัฒนธรรมไทย ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๓๖.

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, กระทรวงศึกษาธิการ.

วัฒนธรรมไทย ปีที่ ๓๑ ฉบับที่ ๒ พฤศจิกายน ๒๕๓๖.

สุนทรี อาสะไวย์. ประวัติคลองรังสิต การพัฒนาที่ดิน และ

ผลกระทบต่อสังคม พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๔๗. กรุงเทพฯ :

โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๐.

รัตนา ทองอิม. หนังสือเสริมประสบการณ์ ประกอบรายวิชา ส ๐๗๑

ท้องถิ่นของเรา ๑. ปทุมธานี : โรงเรียนปทุมวิไล, ๒๕๓๘.

สถาบันวิจัย, กรมวิชาการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์.

ที่ระลึกครบรอบ ๘๐ ปี ศูนย์วิจัยข้าวปทุมธานี, ๒๕๓๙.

บริษัท แอสดีคอน คอร์ปอเรชั่น จำกัด. รายงานความก้าวหน้า

โครงการจัดทำแผนปฏิบัติการและจัดลำดับความสำคัญ

การลงทุน เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมจังหวัดปทุมธานี,

๒๕๓๙.

สถาบันราชภัฏเพชรบุรีวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์. รวมใจ

ภักดีรักษ์คลองรังสิต, ๒๕๓๙.

องค์การบริหารส่วนจังหวัดปทุมธานี. จังหวัดปทุมธานี. ๒๕๓๕.

กระมล ทองธรรมชาติ, ศ.ดร. และคณะ. หนังสือสังคมศึกษา

รายวิชา ส ๓๐๖ ประเทศของเรา ๔. กรุงเทพฯ :

ไทยร่มเกล้า, ๒๕๓๖.

คณะผู้จัดทำ

๑. นายบรรลือศักดิ์ สัจจาเจริญชัย
๒. นายพงษ์ศักดิ์ วัฒนจรรยาโรจน์

ที่ปรึกษา

นายเสริม พงศ์ทอง

คณะกรรมการตรวจพิจารณาและบรรณาธิการกิจ

๑. นางจินตนา คำพูด หน่วยงานศึกษานิเทศก์
กรมสามัญศึกษา จังหวัดปทุมธานี
๒. นางรัตนา ทองอ้อม หมอดวิชาสังคมศึกษา
โรงเรียนปทุมวิไล
๓. นางสมพิศ เนินกว้าง หมอดวิชาภาษาไทย
โรงเรียนปทุมวิไล
๔. นางปทุมพร พงศ์ทอง หมอดวิชาภาษาไทย
โรงเรียนปทุมวิไล
๕. นางชูศรี แก่นจันทร์ หมอดวิชาภาษาไทย
โรงเรียนปทุมวิไล

คณะบรรณาธิการชั้นสุดท้าย

ที่ปรึกษา

๑. นางเกษมา วรวรรณ ณ อยู่ธยา
๒. นายสมาน ชาดิยานนท์
๓. นางสาวเอิบบุญ สุทธิประภา

คณะบรรณาธิการ

๑. นายมะเตือ เสม
๒. นายศุภกิจ นิมมานนรเทพ
๓. นางจงจิต นิมมานนรเทพ
๔. นายมานพ ถนอมศรี
๕. นายผดุง พรหมมูล
๖. นายศักดิ์ชัย เกียรตินาคินทร์
๗. นายถวิล เปลียนศรี
๘. นายพลาดิศย์ สิทธิธัญกิจ
๙. นางวิภา ตัณ ลพพงษ์
๑๐. นายวิญญู บุ ญยังค
๑๑. นายสัญญาลักษณ์ เนียมถนอม
๑๒. นางสาวพรวิดี พรเพ็ญพิพัฒน์
๑๓. นางสาวนันดา แก้วสุวรรณ

๑๔. นางสาวจำเนียม อินยา
๑๕. นางแดงด้อย บุญยงค์
๑๖. นางสาวอารยา พันอินากุล
๑๗. นางสาวชไมพร พรเพ็ญพิพัฒน์
๑๘. นายวินัย รอดจ่าย
๑๙. นางปราณี ปราบริปู
๒๐. นางวันเพ็ญ สุทธากาศ
๒๑. นางสุกัญญา งามบรรจง
๒๒. นางวรรณิ์ จันทรศิริ
๒๓. นางสุทิน ทองใสว
๒๔. นางสาวระเบียบ กิติมากุลนรเดช
๒๕. นายณรงค์ แก้วสว่าง
๒๖. นายพินิจ สุวะสันต์
๒๗. นายอุทัย ไชยกลาง
๒๘. นางสาวเจษฎา กิตติสุนทร

บรรณาธิการ

นางสาวพรวิดี พรเพ็ญพิพัฒน์

วิทยากรให้ความรู้ ในการประชุมปฏิบัติการ

๑. นายวินัย รอดจ่าย
๒. นายมานพ ถนอมศรี
๓. นายถวัลย์ มาศจรุส
๔. นายสามารถ จันทร์สุรย์
๕. นายครรชิต มนูญผล
๖. นายสุวัฒน์ ทองหอม
๗. นางสาวสมพร จารุณี
๘. นางสุกัญญา งามบรรจง
๙. นางบุญสม น้ำเจริญ
๑๐. นายพินิจ สุขะสันต์
๑๑. นายอุทัย ไชยกลาง

คณะผู้จัดทำ

นายเสริม พงศ์ทอง

อาจารย์ที่ปรึกษา

นายบรรลือศักดิ์ สัจจาเจริญชัย

นายพงษ์ศักดิ์ วัฒนจรรยาโรจน์

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ
เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน

ด้วยกรมวิชาการได้จัดทำหนังสืออ่านเพิ่มเติมตามความต้องการของท้องถิ่น เรื่อง เล่นหัดคลองรังสิต ระดับมัธยมศึกษา เพื่อให้ประกอบการเรียนการสอนกลุ่มวิชาสังคมศึกษาขึ้น กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ใช้หนังสือนี้ในโรงเรียนได้

ประกาศ ณ วันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๔

(นายอรรักษ์ จันทวานิช)

รองปลัดกระทรวง ปฏิบัติราชการแทน
ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

หนังสืออ่านเพิ่มเติมตามความต้องการของท้องถิ่น

ที่นักเรียนจัดทำชุดนี้ จำนวน ๑๐ เล่ม

